

Αποτελέσματα Βιβλιογραφικής Έρευνας

Συνολικά καταγράφηκαν δεδομένα από 152 αρχαιολογικές θέσεις, εκ των οποίων μία χρονολογείται στη Μεσολιθική περίοδο, 21 στη Νεολιθική, 113 στην Εποχή του Χαλκού και 129 στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (**Γράφημα 1**).

Παρόλο που η πρακτική της καύσης σηματοδοτεί την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (11^{ος} αιώνας π.Χ. και εξής) στην Ελλάδα, κατά την οποία είτε επικρατεί είτε συνυπάρχει με τον ενταφιασμό σε ευρεία γεωγραφική κλίμακα, αρκετές περιπτώσεις καύσεων απαντώνται ήδη από τη Νεολιθική περίοδο, κυρίως στη Μακεδονία, τη Θεσσαλία και την κεντρική Ελλάδα, ενώ λίγες περιπτώσεις έχουν εντοπιστεί σε συγκεκριμένες θέσεις στην Αττική, την Πελοπόννησο και την Κρήτη (**Πίνακας 1**). Οι πρωιμότερες γνωστές περιπτώσεις καύσεων χρονολογούνται στην Αρχαιότερη Νεολιθική και προέρχονται από τη Σουφλί Μαγούλα στη Θεσσαλία και το Βαγγιόν στην κεντρική Ελλάδα (Φθιώτιδα). Ο τύμβος στη Χαιρώνεια στην κεντρική Ελλάδα και το σπήλαιο της Πρόσυμνας στην Αργολίδα είναι οι μόνες γνωστές θέσεις της Μέσης Νεολιθικής με καμένα σκελετικά κατάλοιπα. Μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των καύσεων που χρονολογούνται στη Νεότερη Νεολιθική, οι οποίες έχουν εντοπιστεί σε αρκετές θέσεις στη δυτική και κεντρική Μακεδονία, τη Θεσσαλία και την Αττική (**Πίνακας 2, Γράφημα 2**). Σε αντίθεση με τις θέσεις Σουφλί Μαγούλα (Αρχαιότερη Νεολιθική), Πλατιά Μαγούλα Ζάρκου και Γαίμα Κρασιούλης Κιλκίδας (Νεότερη Νεολιθική), στις οποίες σημειώνεται η ύπαρξη νεκροταφείων, καθώς και με άλλες θέσεις ταφικού χαρακτήρα, όπως τα σπήλαια του Κατσαμπά και της Πρόσυμνας στην Κρήτη και την κεντρική Ελλάδα αντιστοίχως, τα περισσότερα αρχαιολογικά συγκείμενα έχουν οικιστικό χαρακτήρα, καθώς βρέθηκαν σε οικιστικούς χώρους, στο εσωτερικό λάκκων κάτω από τα δαπέδα των οικιών, πλησιον οικιακών εστιών ή εντός άλλων συγκείμενων στους οικισμούς (**Γράφημα 3**). Όσον αφορά τον τύπο της καύσης, παρατηρείται ότι κατά τις πρωιμότερες φάσεις της Νεολιθικής τα μερικώς ή πλήρως καμένα οστά τοποθετούνταν απευθείας σε λάκκους, χωρίς τη χρήση τεφροδόχων αγγείων. Μόνο από την Νεότερη Νεολιθική και στο εξής τα καμένα σκελετικά κατάλοιπα εναποτίθεντο σε τεφροδόχα αγγεία, τα οποία στην συνέχεια τοποθετούνταν σε λάκκους εντός της περιοχής των οικισμών, σε οικιακά συγκείμενα ή σε οργανωμένα νεκροταφεία (**Γράφημα 4**). Σε ορισμένες

περιπτώσεις, τα οστεοδόχα αγγεία καλύπτονταν από άλλο αγγείο ή όστρακο. Η πρακτική της τοποθέτησης των καμένων υπολειμμάτων των νεκρών σε αγγεία κυριαρχεί στις θέσεις της Μακεδονίας, της Θεσσαλίας και της κεντρικής Ελλάδας, ενώ, αντιθέτως στην Αττική, την Πελοπόννησο και την Κρήτη διαπιστώνεται το έθιμο της ατελούς καύσης των νεκρών, με μερικώς καμένα οστά, ή πλήρως καμένα οστά τα οποία εδράζουν απευθείας σε ρηχούς λάκκους (Γράφημα 5). Αναφορικά με τον τύπο των αγγείων που χρησιμοποιούνται ως τεφροδόχα στις δευτερογενείς καύσεις, κυριαρχούν οι αμφορείς και οι φιάλες, ακολουθούν τα κύπελλα και άλλα κλειστού τύπου αγγεία, ενώ λιγότερο συχνά συναντώνται πίθοι ή πιθοειδή αγγεία και σκύφοι (Γράφημα 6). Το σχήμα τους φαίνεται να έχει εμπνευστεί από αγγεία που συνδέονται με την αποθήκευση και την κατανάλωση ποτού. Επιπλέον, παρατηρούνται διαφοροποιήσεις στα σχήματα των τεφροδόχων σε διαφορετικές γεωγραφικές ενότητες. Συγκεκριμένα, οι αμφορείς, τα κύπελλα και οι σκύφοι χρησιμοποιούνταν αποκλειστικά στη Θεσσαλία, ενώ διαπιστώνεται μία σαφής προτίμηση για φιάλες και μικρά κλειστά αγγεία στη Δυτική Μακεδονία (Γράφημα 7). Η πλειονότητα των ταφικών αντικειμένων που εναποτίθεντο με τα καμένα οστά δεν εμφανίζει ενδείξεις ότι είχαν καεί με τους νεκρούς στις λαμπρές πυρές. Ο τύπος και η ποσότητα των συνοδευτικών αντικειμένων, παρ'όλο που χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις στις επιμέρους φάσεις της Νεολιθικής περιόδου (Γράφημα 8-9). Τα αγγεία και τα όστρακα καλύπτουν το μεγαλύτερο ποσοστό του συνόλου των συνοδευτικών αντικειμένων και διακρίνονται από ποικιλία σχημάτων, κυρίως πόσεως και αποθήκευσης. Εκτός από τα αγγεία, τα εργαλεία και τα κοσμημάτα είναι επίσης συνηθή κτερίσματα, ενώ σπανιότερα εντοπίζονται ειδώλια. Στην κατηγορία των κοσμημάτων συμπεριλαμβάνονται λυγρές βραχιόλες και βραχιόλια από λίθο ή όστρακα. Στη Σουφλι Μαγούλα και την Πλατεία Μαγούλα Σάρκου, μεταξύ των καμένων καταλοίπων των νεκρών τοποθετούνταν και καμένα ή άκαυτα ζωικά οστά εντός των λάκκων ή των τεφροδόχων αγγείων, και σπανιότερα απανθρακωμένοι σπόροι. Εξετάζοντας την κατανομή των συνοδευτικών αντικειμένων στις επιμέρους γεωγραφικές ενότητες, αν και δεν σημειώνονται σημαντικές διαφορές, αξίζει να αναφερθεί ότι η παρουσία αγγείων συνδέεται κυρίως με καύσεις στην περιοχή της Θεσσαλίας, ενώ στην Δυτική Μακεδονία απαντάται η μεγαλύτερη συγκέντρωση κοσμημάτων και ζωικών οστών

TEFRRA
THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

(Πίνακας 3). Όσον αφορά τη δημογραφική σύνθεση των νεκρών, στις περιπτώσεις που έχει πραγματοποιηθεί οστεολογική μελέτη και ήταν δυνατόν να προσδιοριστούν το φύλο και η ηλικία παρατηρείται η παρουσία όλων των ηλικιακών ομάδων και των δύο φύλων στις περισσότερες φάσεις της Νεολιθικής περιόδου (Γράφημα 10-11). Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση ότι κατά την Αρχαιότερη Νεολιθική η πρακτική της καύσης των οστών συνδέεται κυρίως με γυναίκες, αλλά πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι για ένα σημαντικό αριθμό ατόμων η εκτίμηση του φύλου ήταν αδύνατη. Γενικά, δεν υπάρχουν στοιχεία που μπορούν να υποστηρίξουν ότι το φύλο ή η ηλικία αποτελούσαν κριτήρια για την εφαρμογή της πρακτικής της καύσης, τον τύπο της καύσης (πρωτογενής, δευτερογενής με ή χωρίς τεφροδόχο, μερικώς καμένα οστά, Γράφημα 12-13), την επιλογή των αγγείων που χρησιμοποιούνται ως τεφροδόχα (Πίνακας 4-5) ή τα αντικείμενα που συνόδευαν τα καμένα κατάλοιπα των νεκρών (Γράφημα 13-14). Ωστόσο, διακρίνεται μία τάση τα καμένα οστά των ανδρών να τοποθετούνται σε τεφροδόχα αγγεία συντότερα από αυτά των γυναικών (Γράφημα 13), ενώ όσον αφορά τον τύπο των τεφροδόχων αγγείων παρατηρείται ότι χρησιμοποιούνταν διαφορετικά αγγεία για τα δύο φύλα: αιφορείς και μικρά κλειστά αγγεία για τους άνδρες, φιάλες, βάζα και σκεύη για τις γυναίκες (Πίνακας 5). Γέλος, από την εξέταση των δεδομένων ανά γεωγραφική ενότητα, δεν προέκυψε κάποια σημαντική παρατήρηση.

Προχωρώντας στην Εποχή του Χαλκού παρατηρείται σημαντική αύξηση των περιπτώσεων καύσεων (συνολικά 113 θέσεις και 403 συγκεκριμένα) σε μία ευρεία γεωγραφική κλίμακα, η οποία φαίνεται να κορυφώνεται κατά την Ύστερη φάση της (Γράφημα 16-17-18). Σε αντίθεση με τη Νεολιθική περίοδο κατά την οποία η πλειονότητα των κηφόθηνων ταφιστικών νεκροταφείων σίνολα, κατά την Εποχή του Χαλκού τα αρχαιολογικά συγκεκριμένα έχουν ως επί το πλείστον ταφικό χαρακτήρα και μόνο ελάχιστες περιπτώσεις καύσεων εντοπίστηκαν σε οικιστικούς χώρους, στη κεντρική και δυτική Μακεδονία, την Πελοπόννησο και το νότιο Αιγαίο (Γράφημα 19).

Αναλυτικότερα, κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού καμένα οστά εντοπίστηκαν σχεδόν αποκλειστικά σε νεκροταφεία εκτός των οικισμών. Εξαιρέσεις αποτελούν το Δασκαλιό στην Κέρο, οι Αυλές στην Κοζάνη και το Μπερμπάτι στην Αργολίδα, όπου οι καύσεις προέρχονται από οικιστικά σύνολα.

Μεγάλος αριθμός πλήρως ή μερικώς καμένων καταλοίπων έχει τεκμηριωθεί στην κεντρική και δυτική Μακεδονία (π.χ Κριαρίτσι-Συκιά, Νέα Σκιάνη), στη Κοζάνη (Γούλες και Ξεροπήγαδο Κοιλιάδας), στο Στενό της Λευκάδας και την Κρήτη. Αν και οι πρακτικές του ενταφιασμού και της καύσης συνυπάρχουν σε αρκετές θέσεις, στο Κριαρίτσι (Χαλκιδική) η καύση των νεκρών και η συλλογή των καμένων καταλοίπων σε αγγεία τα οποία τοποθετούνταν μέσα σε θήκες ή ανάμεσα στους περιβόλους ή πάνω από το στρώμα των περιβόλων, φαίνεται ότι αποτελούσε τον κανόνα. Ο τύπος των αρχαιολογικών συγκείμενων στα οποία βρέθηκαν καμένα οστά παρουσιάζει ποικιλομορφία (**Γράφημα 20**): λάκκοι (π.χ. δυτική Μακεδονία), ταφικές πυρές (π.χ. Στενό Λευκάδας), ταφικές θήκες (Άγιος Μάμας, Κριαρίτσι), συλλογικοί θολωτοί και θαλαμοειδείς τάφοι με πολλαπλές ταφές και μακρά περίοδο χρήσης κυρίως στην Κρήτη και την κεντρική Ελλάδα (**Πίνακας 6**). Αναφορικά με τον τύπο των καύσεων, από τα μέχρι τώρα δείγματα της περιόδου, οι μόνες περιπτώσεις πρωτογενών καύσεων προέρχονται από το Στενό καταγράφονται στα νεκροταφεία R των ταφικών τύμβων στο Στενό της Λευκάδας, ενώ διαφορετικός βαθμός καύσης των οστών παρατηρείται κυρίως σε ταφικά σύνολα της Κρήτης και της κεντρικής Ελλάδας (**Γράφημα 21**), ο οποίος ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα επεισοδίων υποκαπνισμού με πρακτικές αλλά και συμβολικές προεκτάσεις. Δευτερογενείς καύσεις ενταφίζονται εντός τεφροδόχων αγγείων κυρίως στην κεντρική Μακεδονία και δευτερευόντως στην Πελοπόννησο και τη δυτική Μακεδονία ενώ σε άλλες περιπτώσεις τα οστά εναποτίθεντο χωρίς τη χρήση κάποιου αγγείου (π.χ. Ξεροπήγαδο Κοζάνης). Στα αγγεία που χρησιμοποιούνταν για τη δευτερογενή εναπόθεση των καμένων καταλοίπων των νεκρών περιλαμβάνονται κυρίως φιάλες, πίθοι και πίθοειδή αγγεία, ενώ άλλοι τύποι που απαντούν λιγότερο συχνά είναι κηροπίθοι, αμφορείς, η υδρία και η πρόχους. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων διαφοροποιείται γεωγραφικά: οι φιάλες αποτελούν το συνηθέστερο σχήμα στην κεντρική Μακεδονία, ενώ οι πίθοι, οι αμφορείς και οι πρόχοι προτιμώνται στην Κοζάνη (δυτική Μακεδονία), τη Λευκάδα και την Πελοπόννησο (**Γράφημα 22**). Τα κτερίσματα στα παραπάνω σύνολα περιλαμβάνουν αγγεία, κατά κύριο λόγο πόσης και σερβιρίσματος, όπλα (κυρίως στα νησιά του Ιονίου), κοσμήματα, εργαλεία, αντικείμενα υφαντικής και εξαρτήματα ρουχισμού (**Γράφημα 23**). Στην πλειονότητα των περιπτώσεων τα συνοδευτικά αντικείμενα δεν εμφανίζουν ίχνη καύσης, με εξαίρεση ορισμένα

όπλα και ζωικά οστά από τους τύμβους της Λευκάδας. Από τα σύνολα για τα οποία έχει πραγματοποιηθεί ανθρωπολογική μελέτη διαπιστώνεται ότι όλες οι ηλικιακές ομάδες και τα δύο φύλα ήταν παρόντα (**Γράφημα 24, Πίνακας 7**), και επομένως δεν υπήρχε κάποιος διαχωρισμός ως προς το φύλο ή την ηλικία για την εφαρμογή της καύσης, ενώ δεν σημειώνεται κάποια σημαντική διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο διαχείρισης των καμένων καταλοίπων (**Γράφημα 25-26**), τα τεφροδόχα αγγεία ή τα συνοδευτικά αντικείμενα. Αξίζει να αναφερθεί, ωστόσο, ότι στην περίπτωση του Ξεροπήγαδου Κοιλιάδας, η πλειονότητα των αποτεφρωμένων ατόμων ήταν ανήλικα σύμφωνα με τις βιβλιογραφικές αναφορές.

Κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού τα στοιχεία για τη χρήση της φωτιάς στα σκελετικά κατάλοιπα και την πρακτική της καύσης είναι περιορισμένα (**Γράφημα 17**) και αφορούν είτε σύνολα από συλλογικούς τάφους από την Κρήτη με μερικώς καμένα ή από αναμειγμένα με άκαυτο οστεολογικό υλικό, είτε περιστασιακές καύσεις, όπως για παράδειγμα, η περίπτωση των πιθανών πρωτογενών καύσεων από τον τύμβο S στον Σκάρο της Λευκάδας, τον Κλείτο II στην Κοζάνη, το Quartier Sud-nord του Ωδείου και τη Μαγούλα Κεφαλαρίου στο Άργος, και το κτεριστάριον στη θέση Τούρλα Τουλών στη Κοζάνη, όπου εντοπίστηκαν μία πρωτογενής και μία δευτερογενής καύση σε τεφροδόχο. Όσον αφορά τις δευτερογενείς υπερτερούν οι καύσεις χωρίς τεφροδόχα αγγεία (**Γράφημα 27**). Ως προς τον τύπο των συγκείμενων από τα οποία προέρχονται οι καύσεις, εκτός από τους βολωτούς τα ταφικά κτίρια, τους θαλαμοειδείς και τα σπήλαια/βραχοσκεπές που καταγράφονται αποκλειστικά στην Κρήτη, ο απλός λάκκος απαντά στη δυτική Μακεδονία και την Πελοπόννησο, ο κτιστός τάφος στην Πελοπόννησο και τη Κρήτη και ο κτιστός τάφος με οριζόντιο πλάτος στον τύμβο S στη Λευκάδα (**Γράφημα 28**). Τα συνοδευτικά αντικείμενα δεν διαφοροποιούνται σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο αλλά είναι λιγότερα σε αριθμό (**Γράφημα 29**). Αυτό μπορεί να αποδοθεί εν μέρει στο γεγονός ότι σε αρκετές περιπτώσεις δεν ήταν δυνατή η συσχέτιση συγκεκριμένων αντικειμένων με τα καμένα σκελετικά κατάλοιπα κυρίως στα σύνολα που προέρχονται από συλλογικούς τάφους. Δεν μπορούν να γίνουν παρατηρήσεις για πιθανές διαφοροποιήσεις ως προς τα επιμέρους χαρακτηριστικά των καύσεων σε σχέση με το φύλο ή την ηλικία καθώς τα οστεολογικά δεδομένα για την εν λόγω περίοδο είναι

περιορισμένα και αφορούν κυρίως αναμειγμένα σκελετικά σύνολα από συλλογικούς τάφους της Κρήτης με μακρά χρήση σε όλη τη διάρκεια της Εποχής του Χαλκού, με αποτέλεσμα να είναι εξαιρετικά δύσκολη η χρονολόγηση των καμένων σκελετικών καταλοίπων ανά χρονολογική περίοδο.

Κατά τη διάρκεια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των καταγεγραμμένων περιπτώσεων καύσεων ή μερικώς καμένων οστών στην περιοχή του Αιγαίου (248 συνολικά), οι οποίες σε σχέση με τις προηγούμενες περιόδους παρουσιάζουν μεγαλύτερο γεωγραφικό εύρος στην κατανομή τους από την Ανατολική Μακεδονία, ανατολικά του ποταμού Στρυμόνα, μέχρι την Κρήτη και τα νησιά του νότιου Αιγαίου (**Γράφημα 30**). Η πρακτική της καύσης απαντάται ήδη από τις πρώτες φάσεις της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (ΥΕ I-II) στη θέση Παλαιόκαστρο στη Χαλκιδική, όπου δύο δευτερογενείς καύσεις σε τεφροδόχα αγγεία είχαν τοποθετηθεί εντός κιβωτιόσχημου τάφου κατά την ΥΕ/ΥΜ IIIA-B περίοδο, η χρήση της φωτιάς σε σκελετικά κατάλοιπα καταγράφεται σε αρκετά ταφικά σύνολα κυρίως από τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την κεντρική Ελλάδα, την Πελοπόννησο και την Κρήτη, ενώ ο αριθμός των καύσεων είναι πολύ μεγαλύτερος από την ΥΕ/ΥΜ IIIΓ και εξής, ιδιαίτερα στην Αττική, την Πελοπόννησο και τα νησιά του νότιου Αιγαίου (**Γράφημα 30**). Η πλειονότητα των τάφων που περιέχουν καμένα οστά ήταν θαλαμοειδείς, κυρίως στην κεντρική Ελλάδα, την Αττική, το νότιο Αιγαίο (π.χ. Ρόδος, Κως) και την Κρήτη καθώς και απλοί λάκκοι κυρίως στην Αττική, την Πελοπόννησο και την Κρήτη. Στην τελευταία ιδιαίτερα δημοφιλής είναι η εναπόθεση των καύσεων σε φυσικές κοιλότητες βράχων, στην Αττική συνήθως είναι ο τύπος ορύγματος και οπής (trench and hole), ενώ στην Πελοπόννησο και συγκεκριμένα στην Αργολίδα καύσεις εντοιχίζονται αποκλειστικά σε τύμβους (**Γράφημα 31, Πίνακας 8**). Στις πρώιμοτερες φάσεις της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, τα καμένα κατάλοιπα συνδέονται κατά κύριο λόγο με την μερική και μικρής κλίμακας καύση ή το κάπνισμα των οστών, πιθανότατα αφού είχε ολοκληρωθεί η διαδικασία της αποσύνθεσης των μαλακών μορίων και ιστών. Αυτά προέρχονται κυρίως από θολωτούς και λαξευτούς θαλαμοειδείς τάφους. Οι ταφικοί περιβάλλοι στη Φαιά Πέτρα στην ανατολική Μακεδονία, οι θολωτοί τάφοι στο Καζανάκι, το Καπακλί και την Άνω Δράνιστα στο Βόλο και στον Οξύλιθο και το Κατακαλού στην Εύβοια, οι θαλαμοειδείς τάφοι 1 και X στη Δειράδα και την

Πρόσυμα αντίστοιχα, ο θολωτός στην Τραγάνα και ένας θαλαμοειδής από το Καμινάκι-Λούρες στη Ρόδο αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα της πρακτικής της μερικής καύσης των οστών. Από την άλλη, οι δευτερογενείς καύσεις εντός τεφροδόχων αγγείων οι οποίες κυριαρχούν κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού έχουν διαπιστωθεί στη Φαιά Πέτρα, σε θαλαμοειδείς τάφους στη Θήβα, τη Βραυρώνα, τη Σαλαμίνα, την Πρόσυμα, την Κάρπαθο, τη Λαγκάδα στη Κω, την Κάρπαθο και τον κτιστό τάφο στο Αρχοντίκι Ψαρών. Αξιοσημείωτες είναι οι καύσεις στην Ολούντα (Ελούντα), από τις πρωιμότερες στην ανατολική Κρήτη, οι οποίες τοποθετούνταν κυρίως σε πιθάρια και σπανιότερα σε πήλινες λάρνακες τα οποία στη συνέχεια ενταφίζοντο σε σχισμές βράχων. Η εν λόγω συγκέντρωση τεφροδόχων αποτελεί σπάνιο φαινόμενο για αυτή την περίοδο. Εκτός από τα προαναφερθέντα παραδείγματα, η χρήση τεφροδόχων αγγείων δεν μαρτυρείται στην Ηπειρωτική Ελλάδα πριν την ΥΕ ΠΙΓ περίοδο (**Γράφημα 32, Πίνακας 9**). Σε γενικές γραμμές, οι καύσεις της ΥΕ/ΥΜ ΠΙΓ περιόδου μπορούν να διακριθούν σε δύο βασικές κατηγορίες βάσει του τύπου του τάφου ή των νεκροταφείων από τα οποία προέρχονται, όπως επίσης και της χρήσης ή μη τεφροδόχου αγγείου. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται τα νεκροταφεία στα οποία επικρατούν οι καύσεις. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν οι δευτερογενείς καύσεις σε τεφροδόχα αγγεία στα σιρόπυλο Καντζάβελου στο Άργος και στα Χάνια κοντά στο Μοναστήρακι στις Μυκήνες. Οι εν λόγω καύσεις εντοπίστηκαν στο εσωτερικό τύμβων, οι οποίοι είναι τα μοναδικά παραδείγματα από την ηπειρωτική Ελλάδα κατά την περίοδο αυτή. Μία ακόμα περίπτωση τύμβων είναι γνωστή από τη θέση Πεζουλάς-Ατσιπάδες στη δυτική Κρήτη. Τύμβοι με λίθους που περιείχαν τεφροδόχα αγγεία έχουν επίσης βρεθεί στην Εξοχή και τους Ποταμούς στη Λοβιά, αλλά η βιοανθρωπολογική τους δεν είναι γνωστή. Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει καύσεις σε συλλογικούς τάφους στους οποίους ο ενταφιασμός αποτελούσε τη βασική ταφική πρακτική. Τα πιο γνωστά παραδείγματα είναι αυτά από το νεκροταφείο της Περαιτής στην ανατολική Αττική με 18 συνολικά καύσεις (εντός τεφροδόχων αγγείων ή στο δάπεδο των θαλάμων) και το νεκροταφείο στη θέση Αλωνάκι στην Ελάτεια Φθιώτιδας στην κεντρική Ελλάδα. Συνήθης πρακτική στους τάφους αυτής της κατηγορίας ήταν η εναπόθεση των καμένων καταλοίπων των νεκρών απευθείας στο δάπεδο ή στο εσωτερικό λάκκων στον κύριο θάλαμο χωρίς τη χρήση κάποιου

TEFRA
THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

τεφροδόχου αγγείου. Εκτός από την Περατή και το Αλωνάκι, τέτοιες περιπτώσεις είναι επίσης γνωστές από την Ιαλυσό στη Ρόδο, την Σιδηροσπηλιά στον Πρινιά Κρήτης και το Κλάους Πατρών και τη Βούντενη στην Αχαΐα. Η συγκεκριμένη πρακτική εφαρμοζόταν παράλληλα με τη χρήση τεφροδόχων αγγείων για την εναπόθεση των καμένων οστών, η οποία, ωστόσο, φαίνεται ότι αποτελούσε την εξαίρεση παρά τον κανόνα σε συγκεκριμένα που προέρχονται από τάφους οι οποίοι χρησιμοποιούνταν κατά κύριο λόγο για ενταφιασμούς, και επομένως πρόκειται για μεμονωμένες μόνο περιπτώσεις σε νεκροταφεία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Ενδεικτικά αναφέρονται παραδείγματα από τη θέση Τσιγανάδικα στη Θάσο, το Κολωνάκι στη Θήβα, το Λαπούτσι-Χαμολιά στη Βραυρώνα (ανατολική Αττική), τα Σπαλιάρεικα Λουσικών Αχαΐας, το Αγραπιδochώρι Ηλείας, το Παλαιόκαστρο-Παλαιόμυλος στην Αρκαδία, την Φουρλωτή Σητείας, την Ιαλυσό Ρόδου και τη Λαγκάδα στην Κω. Επιπλέον περιπτώσεις έχουν καταγραφεί σε μεμονωμένους θαλαμώδεις και θολώτους τάφους από την Κρήτη και την Αθήνα.

Όσον αφορά τον τύπο των αγγείων που χρησιμοποιούνταν ως τεφροδόχα κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, οι αμφορείς, οι πίθοι και τα πιθοειδή αγγεία και οι πρόχοι αποτελούν τα δημοφιλέστερα σχήματα της περιόδου (**Γράφημα 33**), με ευρεία γεωγραφική κατανομή στα Αιγαία (**Πίνακας 10**). Η πρώτη χρήση του αμφορέα ως τεφροδόχου καταγράφεται στην ΥΕ I-II περίοδο στη θέση Παλαιόκαστρο στη Χαλκιδική και τον Περίβολο 5 στη Φαιά Πέτρα (Μακεδονία), ενώ εξελίσσεται στον πιο δημοφιλή τύπο μαζί με την πρόχου στην Πελοπόννησο κατά την ΥΕ IIIΓ και στην Αττική κατά την Υπομηκοναϊκή περίοδο (**Πίνακας 11**). Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση ότι οι πίθοι και τα πιθοειδή αγγεία είναι ο συνηθέστερος τύπος κατά την ΥΕ/ΥΜ IIIA-B περίοδο κυρίως σε ταφικά σύνολα της Κρήτης. Άλλα σχήματα όπως η πρόχου και η βινολιτή προέρχονται από αλάβαστρο και ο στάμνος εμφανίζεται μόνο σποραδικά σε συγκεκριμένες περιοχές (Πελοπόννησος, Κρήτη), κυρίως κατά την ΥΕ/ΥΜ IIIΓ περίοδο. Ο αριθμός των αντικειμένων που συνόδευαν τις καύσεις αυξάνεται σημαντικά κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού με μεγαλύτερη ποικιλία ως προς τον τύπο τους (**Γράφημα 34-35, Πίνακας 12**). Η κεραμική παραμένει η συνηθέστερη κατηγορία συνοδευτικών αντικειμένων. Το κεραμικό ρεπερτόριο της περιόδου συνίσταται κυρίως σε αγγεία πόσης, αποθήκευσης, σερβιρίσματος και προσφοράς καθώς και ελαιοδοχεία/αρωματοδοχεία. Εκτός από τα αγγεία, καταγράφονται συχνότερα

χάλκινα, χρυσά και σιδερένια κοσμήματα και είδη καλλωπισμού, εξαρτήματα ένδυσης (π.χ. περόνες, πόρπες), όπλα (π.χ. ξίφη, αιχμές δοράτων και βελών, εγχειρίδια), εργαλεία και αντικείμενα υφαντικής (π.χ. σφονδύλια), ενώ σπανιότερα είναι τα ειδώλια και οι σφραγίδες, καθώς επίσης και άλλα οργανικά κατάλοιπα (οστά ζώων, απανθρακωμένοι σπόροι, όστρεα). Πλην ορισμένων εξαιρέσεων, τα παραπάνω αντικείμενα εμφανίζονται σε συγκεκριμένα, εντός ή εκτός τεφροδόχων αγγείων, που χρονολογούνται σε όλες τις φάσεις της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι καύσεις της Θεσσαλίας παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ποικιλία ως προς το είδος των συνοδευτικών αντικειμένων, ενώ ορισμένοι τύποι εμφανίζονται μόνο σε συγκεκριμένες περιοχές (π.χ. σφραγίδες στη Θεσσαλία, ειδώλια στη Θεσσαλία και την Πελοπόννησο) (Πίνακας 13). Επιπλέον, η παρουσία τους δεν φαίνεται να συνδέεται με συγκεκριμένο τύπο καύσης ή τεφροδόχου αγγείου (Πίνακας 14). Η σύγκριση της ηλικιακής κατανομής επί του φύλου των νεκρών, σύμφωνα με τις πληροφορίες των βιβλιογραφικών πηγών, με διαφορετικές παραμέτρους της πρακτικής της καύσης (π.χ. είδος καύσης, τύπος τάφου/συγκείμενου, σχήμα τεφροδόχων αγγείων) δεν αποκάλυψε σημαντικές διαφοροποιήσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να υποδηλώνουν διαφορετικές επιλογές στην εφαρμογή της σε διαφορετικές υπο-ομάδες με βάση την ηλικία και το φύλο. Όπως και κατά τις προηγούμενες περιόδους, στα ταφικά σύνολα που εξετάστηκαν περιλαμβάνονται όλες οι ηλικιακές ομάδες και τα δύο φύλα (Γράφημα 36-38, Πίνακας 15-16). Με εξαίρεση ορισμένες λεπτές διαφοροποιήσεις, το φύλο και η ηλικία δεν αποτελούσαν καθοριστικό παράγοντα για την εφαρμογή της πρακτικής της καύσης, ή για τις επιμέρους ταφικές επιλογές που συνδέονται με το έθιμο. Στα συγκεκριμένα για τα οποία έχει πραγματοποιηθεί ανθρωπολογική μελέτη των σκελετικών καταλοίπων, δεν υπάρχουν στοιχεία που να μαρτυρούν τον αποκλεισμό κάποιας ηλικιακής κατηγορίας ή κάποιου από τα δύο φύλα, ωστόσο πρέπει να σημειωθεί ότι καταγράφεται μεγαλύτερος αριθμός ενήλικων ατόμων σε όλη τη διάρκεια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Η μόνη ενδεχομένως ουσιαστική διαφοροποίηση ως προς τη μεταχείριση των επιμέρους ομάδων σε αυτή την περίοδο εντοπίζεται στην πρακτική της δευτερογενούς εναπόθεσης των σκελετικών καταλοίπων σε τεφροδόχα αγγεία η οποία συνδέεται κυρίως με

άνδρες, ενώ οι δευτερογενείς καύσεις χωρίς τη χρήση οστεοδόχου αγγείου σχετίζονται κατά κύριο λόγο με σκελετικά κατάλοιπα γυναικών (**Γράφημα 38**).

Περνώντας στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, η οποία όπως προαναφέρθηκε σηματοδοτείται από την πρακτική της καύσης των νεκρών είτε επικρατώντας, είτε συνυπάρχοντας με τον ενταφιασμό, παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των θέσεων στις οποίες έχει καταγραφεί (συνολικά 129 θέσεις) σε ευρεία γεωγραφική κλίμακα (**Γράφημα 39-40**). Ήδη από την Πρωτογεωμετρική περίοδο η πρακτική απαντά σε μεγάλο αριθμό θέσεων, ιδιαίτερα στην Αττική (π.χ. Ακρόπολη, Αγορά, Κουκάκι, Μακρυγιάννη) και την Κρήτη (π.χ. Γόρτυνα, Πρινιάς-Σιδηροσπηλιά, Βόρειο Νεκροταφείο Κνωσού, Καβούσι-Βροντά) αλλά και σε θέσεις στη Θήβα, στο Καστρί Αγιάς (Χαμάμ), στα Γκιρλένια και στη Νέα Αγχιάλο στη Θεσσαλία, καθώς και στη Δυτική Ελλάδα στη Σταμνά Αιτωλοακαρνανίας, ενώ ξεχωρίζει το νεκροταφείο της Τορώνης στη Χαλκιδική με ένα μεγάλο αριθμό καύσεων. Η εφαρμογή της φαίνεται να κορυφώνεται κατά την Μέση και Ύστερη Γεωμετρική περίοδο, οπότε πληθαίνουν οι θέσεις στις οποίες μαρτυρείται και αυξάνεται σημαντικά ο αριθμός των καύσεων (**Πίνακας 17**). Στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι για έναν αριθμό καύσεων είτε δεν υπάρχουν στοιχεία στις βιβλιογραφικές αναφορές είτε είναι δύσκολη η ακρίβης τους χρονολόγηση και ως εκ τούτου έχουν ενταχθεί σε ευρύτερες χρονολογικές κατηγορίες (**Γράφημα 41**). Ο μεγάλος όγκος των καύσεων που σημειώνονται σε συγκεκριμένες περιοχές οφείλεται στην παρουσία νεκροταφείων στα οποία η πρακτική εφαρμόζεται ευρέως. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της Τορώνης στην κεντρική Μακεδονία, της Αθήνας (Κεραμεικός, Αγορά), των Ελληνικών στην Κίμωλο, της Φορτέτσας, του Βόρειου Νεκροταφείου και των Εσφιγγαδών στην Κνωσό κοντά στο Καβούσιου-Βροντά στην ανατολική Κρήτη.

Όσον αφορά στον τύπο των τάφων που χρησιμοποιούνται κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, παρατηρείται ποικιλομορφία (**Γράφημα 42**) ήδη από την Πρωτογεωμετρική περίοδο (**Πίνακας 18**). Σχεδόν οι μισοί από τους τάφους που περιείχαν καύσεις ήταν λάκκοι, η πλειονότητα των οποίων έχουν βρεθεί στην κεντρική Μακεδονία και την Αττική, αλλά ο συγκεκριμένος τύπος παρουσιάζει ευρεία γεωγραφική εξάπλωση. Δημοφιλείς είναι επίσης ο θαλαμοειδής και ο κιβωτιόσχημος τάφος, ο τάφος με όρυγμα και σπή (trench and

hole) ενώ λιγότερα συχνά χρησιμοποιούνται οι θολωτοί, τα ταφικά κτίρια και οι κτιστοί. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο που προκύπτει από την εξέταση της γεωγραφικής κατανομής της τυπολογίας των τάφων που χρησιμοποιούνται για την εναπόθεση των καμένων οστών είναι ότι ορισμένοι τύποι φαίνεται να συνδέονται με συγκεκριμένες γεωγραφικές ενότητες, όπως π.χ. οι θαλαμοειδείς τάφοι και τα ταφικά κτίρια που περιορίζονται σχεδόν αποκλειστικά στην Κρήτη, οι θολωτοί που χρησιμοποιούνται κυρίως στη Θεσσαλία, οι κτιστοί στη δυτική Ελλάδα και οι τάφοι με όρυγμα και σπή είναι ιδιαίτερα δημοφιλής στην Αττική (Πίνακας 19).

Όπως και κατά τις προηγούμενες περιόδους, η δευτερογενής καύση είναι το είδος της καύσης με τη μεγαλύτερη συχνότητα και γεωγραφική εξάπλωση κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου, ενώ ο αριθμός των πρωτογενών καύσεων είναι σχετικά περιορισμένος (Γράφημα 42). Στην πλειονότητα των περιπτώσεων τα κάρνα, κατάλοιπα των νεκρών, είχαν τοποθετηθεί σε τεφροδόχο αγγείο. Αν και πρωτογενείς καύσεις καταγράφονται σε όλη τη διάρκεια της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου σε ταφικές πυρές, λάκκους και κιβωτιόσχημους τάφους, εμφανίζονται συχνότερα κατά την Ύστερη Γεωμετρική περίοδο. Αντιθέτως, οι δευτερογενείς καύσεις με τη χρήση τεφροδόχου υπερτερούν αριθμητικά σε όλη την περίοδο, χωρίς να παρατηρείται διαφοροποίησή ως προς τον τύπο των τάφων στις οποίες τοποθετούνται (Γράφημα 43, Πίνακας 20). Όσον αφορά τη γεωγραφική κατανομή των τριών πρακτικών καύσης πρωτογενείς καύσεις εντοπίζονται κυρίως στην Αττική (π.χ. Άρειος Πάγος-Αθήνα, Οινόη-Μαραθώνας, Άνω Χαλάνδρι), την Κρήτη (π.χ. Καβούσι-Βροντάς) και την Δυτική Ελλάδα (π.χ. Σταμνά Αιτωλοακαρνανίας), ενώ δευτερογενείς καύσεις συχνά σε χρήση κάρνα και τεφροδόχου απαντούν κατά κύριο λόγο στην Αττική (π.χ. Κιφισός-Αιγάλεω) και την Κρήτη (π.χ. Βόρειο Νεκροταφείο και Τεκές στην Κνωσό, Βρόκαστρο, Καβούσι-Κάστρο) (Γράφημα 44).

Η πλειονότητα των οστεοδόχων, από τις καύσεις για τις οποίες αναφέρεται ο τύπος των αγγείων είναι αμφορείς ή αμφορίσκοι και πίθοι ή πιθοειδή αγγεία. Άλλοι τύποι που απαντούν είναι ο κρατήρας, ο σκύφος, η πρόχους, η πυξίδα, κλειστά αγγεία και χάλκινα αγγεία, ενώ πιο σπάνια χρησιμοποιείται ο λέβητας, η οινοχόη, το κύπελλο και η υδρία (Γράφημα 45). Οι

αμφορείς και οι πίθοι αποτελούν τους δημοφιλέστερους τύπους αγγείων σε όλες τις φάσεις της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου, ενώ άλλα σχήματα φαίνεται να συνδέονται περισσότερο με συγκεκριμένες περιόδους, όπως π.χ. ο σκύφος ο οποίος χρησιμοποιείται αποκλειστικά κατά την Πρωτογεωμετρική περίοδο. Η χρήση χάλκινων αγγείων κορυφώνεται κατά την Ύστερη Γεωμετρική ενώ την ίδια περίοδο μαρτυρείται για πρώτη φορά η χρήση του λέβητα (**Πίνακας 21**). Επιπλέον, αξιοσημείωτο είναι ότι ενώ ο αμφορέας χρησιμοποιείται κυρίως για καύσεις σε απλούς λάκκους και τάφους με οπή και όρυγμα (trench and hole), ο πίθος συνδέεται κυρίως με θαλαμώδεις τάφους (**Πίνακας 22**). Γενικά η μεγαλύτερη ποικιλομορφία ως προς τον τύπο των τεφροδόχων παρατηρείται στους απλούς λάκκους. Οι αμφορείς απαντούν κυρίως σε καύσεις της κεντρικής Μακεδονίας και της Αττικής, σε αντίθεση με τους πίθους που είναι ο δημοφιλέστερος τύπος στην Κρήτη. Κατ'αντιστοιχία, σημειώνεται η συσχέτιση ορισμένων τύπων τεφροδόχων με συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές: κρατήρες, σκύφοι και λαιστά αγγεία στη δυτική Μακεδονία, χάλκινα αγγεία στην Αττική, λέβητες στην κεντρική Ελλάδα (**Πίνακας 23**).

Τα κτερίσματα στην υπο-παλιήν περίοδο είναι παικίλια και συνιστούν δύο μεγάλες κατηγορίες αντικειμένων, την κεραμική και τα αντικείμενα μικροτεχνίας (**Γράφημα 46**). Η πρώτη υπερτερεί σημαντικά τόσο ως προς τη συχνότητα εμφάνισής της στους τάφους/συγκείμενα όσο και ως προς την ποσότητα (**Πίνακας 24-25**). Κατά ένα μεγάλο ποσοστό συνίσταται από αγγεία κατανάλωσης υγρών (π.χ. σκύφοι, κύπελλα, κύλικες), σερβιρίσματα (π.χ. πρόχοι, οινοχόες) και αποθήκευσης (π.χ. αμφορείς), καθώς και από ελαιοδοχεία και μυροδοχεία (π.χ. λήκυθοι, αράβαλλοι, αλάβαστρα) και αγγεία αποθήκευσης καλλυντικών και κοσμημάτων (π.χ. λιξίδια). Τα κτερίσματα που εντοπίστηκαν σε συσχέτιση με τα κάρνα σκελετικά κατάλοιπα, είτε εντός είτε εκτός τεφροδόχων, περιλαμβάνονται επίσης κοσμήματα (π.χ. ψήφοι, ελάσματα/ταινίες, δακτυλίδια, ενώτια, περιάπτα, ψέλλια, σφηκωτήρες), είδη ένδυσης (π.χ. πόρπες, περόνες), εργαλεία υφαντικής, όπλα (π.χ. ξίφη, αιχμές δοράτων και βελών) και εργαλεία, ειδώλια, σφραγίδες και οργανικά κατάλοιπα (π.χ. όστρεα, ζωικά οστά, σπόροι). Δεν παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη διαφοροποίηση ως προς τη γεωγραφική κατανομή των συνοδευτικών αντικειμένων (**Πίνακας 26**) ή κάποιος συσχετισμός ανάμεσα στον τύπο της

καύσης (πρωτογενής, δευτερογενής) και συγκεκριμένες κατηγορίες κτερισμάτων (Πίνακας 27). Τέλος, οι επιμέρους τύποι τάφων/συγκείμενων δεν χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερες προτιμήσεις ως προς τις κατηγορίες κτερισμάτων που επιλέγονταν.

Η ηλικία και το φύλο των ατόμων ήταν δυνατόν να προσδιοριστεί σε ένα μικρό μόνο μέρος των τάφων/συγκείμενων, καθώς ανθρωπολογική μελέτη έχει πραγματοποιηθεί μόνο σε ορισμένες θέσεις, αν αναλογιστεί κανείς τον αριθμό των καύσεων που χρονολογούνται στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Όσον αφορά την ηλικία, αντιπροσωπεύονται όλες οι ηλικιακές ομάδες (Γράφημα 47), με σαφή υπεροχή των ενήλικων ατόμων σε όλη τη διάρκεια της περιόδου, αν και κατά την Ύστερη Γεωμετρική φάση παρατηρείται σημαντική αύξηση στον αριθμό των ανηλίκων σε σχέση με την Πρώιμη και την Μέση Γεωμετρική (Γράφημα 48). Οι καύσεις των ανηλίκων δεν διαφοροποιούνται από αυτές των ανηλίκων, καθώς καταγράφονται όλα τα είδη καύσεων (πρωτογενείς, δευτερογενείς με ή χωρίς τεφροδόχο) και στις δύο νεότερες ηλικιακές κατηγορίες (Γράφημα 49). Μικρό ποσοστό διαφοροποίησης διακρίνεται στην τυπολογία των τεφροδόχων αγγείων καθώς συγκεκριμένα σχήματα φαίνεται να συνδέονται αποκλειστικά είτε με τα ανήλικα (κύπελλα, πυξίδα) είτε με τα ενήλικα άτομα (κρατήρες, οινοχόη) (Γράφημα 50). Παρόλο που η εκπροσώπηση ανδρών και γυναικών δεν παρουσιάζει ουσιαστικές διαφορές σε καμία χρονολογική φάση, κατά την Πρωτογεωμετρική περίοδο υπερέχουν αριθμητικά οι γυναίκες, σε αντίθεση με την Ύστερη Γεωμετρική περίοδο κατά την οποία ο αριθμός των ανδρών είναι μεγαλύτερος. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι για ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ατόμων δεν ήταν δυνατός ο προσδιορισμός του φύλου (Γράφημα 51). Η πλειονότητα των πρωτογενών καύσεων φαίνεται να ανήκει σε άτομα ανδρικού φύλου, εν αντιθέσει με τις δευτερογενείς καύσεις με τεφροδόχο αγγείο, οι περισσότερες από τις οποίες συνδέονται με γυναίκες (Γράφημα 52). Τέλος, με βάση τον τύπο των τάφων/συγκείμενων, το είδος και το πλήθος των κτερισμάτων δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε σχέση με την ηλικία ή το φύλο των νεκρών.

Τα πρώτα αποτελέσματα από τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν στο πλαίσιο της βιβλιογραφικής έρευνας και τη συνθετική εξέτασή τους καταδεικνύουν ότι η πρακτική της καύσης είναι ένα σύνθετο

φαινόμενο, το οποίο σε καμία περίπτωση δεν περιορίζεται σε ένα τύπο τάφου ή μία συγκεκριμένη περιοχή διαχρονικά. Αντιθέτως, εμφανίζεται τόσο σε νεκροταφεία στα οποία αποτελούσε τη μόνη πρακτική μεταχείρισης του νεκρού σώματος, όσο και σε μεμονωμένους τάφους σε ταφικούς χώρους στους οποίους συνυπήρχε με τον ενταφιασμό, ενώ σε λίγες περιπτώσεις απαντά και σε συγκεκριμένα οικιστικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα, η πρακτική της μερικής ή της πλήρους καύσης των νεκρών και οι τελετουργικές πράξεις που σχετίζονται με αυτήν παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις σε ευρεία αλλά και μικρότερη γεωγραφική κλίμακα, γεγονός που αντανακλά την ανάπτυξη και τη μορφοποίηση διαφορετικών παραδόσεων βάσει τοπικών προτιμήσεων. Υπάρχουν επαρκείς ενδείξεις για να υποστηριχθεί ότι πίσω από τις επιλογές σε όλα τα στάδια της διαδικασίας υποκρύπτονται μια σειρά από έννοιες οι οποίες διαφοροποιούνται ανάλογα με την περιοχή και την χρονολογική περίοδο. Συνεπώς, προκειμένου να εξεταστούν οι χωρικές αλλά και τις χρονολογικές διαφοροποιήσεις στην πρακτική της καύσης αλλά και για να κατανοηθεί η σημασία των σχετικών με αυτή πράξεων και ενεργειών είναι απαραίτητο να ληφθούν υπόψη όλες οι επιμέρους παράμετροι σε σχέση με τη μορφή και τα χαρακτηριστικά της. Οποιαδήποτε προσπάθεια ερμηνευτικής προσέγγισης του εθίμου της καύσης πρέπει να βασιστεί στη συγκεκριμένη εξέταση που θα περιλαμβάνει τη μελέτη διαφορετικών δεσμών δεδομένων.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

ΠΙΝΑΚΕΣ

Central Macedonia	
Pieria	1
Thessaloniki	1
Western Macedonia	
Florina	2
Kastoria	2
Kozani	4
Thessaly	
Larissa	2
Magnesia	1
Central Greece	
Boeotia	1
Phthiotis	2
Attica	
East Attica	2
Peloponnese	
Argolis	2
Crete	
Heraklion	1
Total	21

Πίνακας 1. Κατανομή των καταγεγραμμένων θέσεων (γεωγραφική ενότητα και περιφέρεια)

	Early Neolithic	Middle Neolithic	Late Neolithic	Final Neolithic	Neolithic	Total
Attica			2			2
Central Greece	1	1		1		3
Central Macedonia			1	1		2
Crete				1		1
Peloponnese		2			2	4
Thessaly	25		65			92
Western Macedonia			41	8		49

Πίνακας 2. Αριθμός καταγεγραμμένων καύσεων ανά γεωγραφική ενότητα και χρονολογική φάση της Νεολιθικής περιόδου.

Type of finds	Western Macedonia	Central Macedonia	Thessaly	Central Greece	Peloponnese	Crete	Total
vessel	11		40			1	52
sherds	1		23	2	3		29
tool	8	1	9		1		19
jewellery	12		1		1		14
figurine			3				3
animal bones	21		11	1			33
shells	1		1				2
seeds	4						4
other/unspecified	2						2

Πίνακας 3. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά γεωγραφική ενότητα κατά τη Νεολιθική περίοδο.

Urn type	adult	subadult	indeterminate	Total
bowl	14	5	1	20
amphora	10	3	5	18
jar	5	2	2	9
cup	3	1	3	7
closed vessel	3	3		6
pithos/pithoid	2			2
skyphos	2			2
other	1	1	1	3
non-specified	10	9	4	23
Total	50	24	16	90

Πίνακας 4. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης στους επιμέρους τύπους τεφροδόχων αγγείων κατά τη Νεολιθική περίοδο.

Urn type	Female	Male	Indeterminate	Total
bowl	5	12	3	20
amphora	1	3	4	8
jar	1	2	1	4
cup	1	1	1	3
closed vessel		1	1	2
pithos/pithoid			2	2
skyphos	1		1	2
other			3	3
non-specified		3	20	23
Total	6	17	27	50

Πίνακας 5. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης στους επιμέρους τύπους τεφροδόχων αγγείων κατά τη Νεολιθική περίοδο.

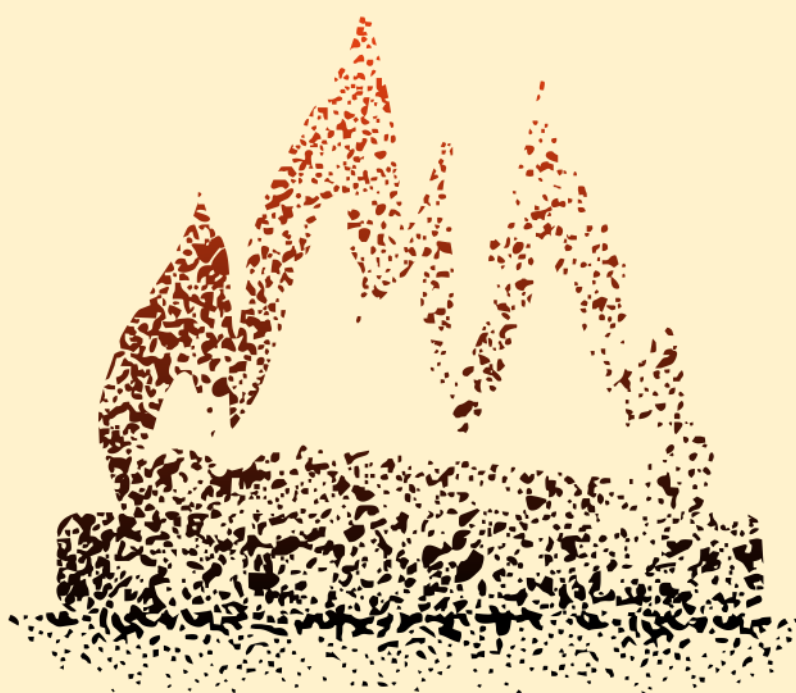
TEFFRA

Context	Central Macedonia	Western Macedonia	Ionian Islands	Central Greece	Peloponnese	South Aegean	Crete
built tomb		2					
cave/rockshelter							2
chamber tomb				1			
cist grave		2			2		
cist/slab-lined theke	27						
other	42					1	
pit/shaft		8			1		2
pyre			20				
tholos tomb							6
unknown/non-specified	13	1			1		1

Πίνακας 6. Ο τύπος των καταγραμμένων αρχαιολογικών συγκείμενων ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

Region	Female	Male	Indeterminate
Central Macedonia	2	2	61
Crete	9	18	48
Ionian Islands			2
Peloponnese			1
South Aegean			
Western Macedonia			11

Πίνακας 7. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Context	East Macedonia-Thrace	Central Macedonia	Western Macedonia	Thessaly	Western Greece	Central Greece	Attica	Peloponnese	North Aegean	South Aegean	Crete
chamber tomb				1	5	19	16	6		20	12
pit/shaft		2					14	37			9
earth cavity/hollow							2				29
tholos tomb				6	1	2		2			10
trench-and-hole							17				
tumulus								9			
built tomb						2			5		
pit-cave											6
cist/slab-lined theke								1			
shaft grave						1					2
cist grave		2									
other		4				1					
unknown/non-specified	2		3								1

Πίνακας 8. Ο τύπος των καταγραμμένων αρχαιολογικών συγκριμένων ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Region	partially burnt bones	primary	secondary-with urn	secondary-no urn	non-specified
East Macedonia-Thrace			2		
Western Macedonia			1	3	2
Central Macedonia	3		4	1	
Thessaly	7				
Western Greece	1		2	2	1
Central Greece	3		5	16	1
Attica		1	39	9	
Peloponnese	5		50		
North Aegean			4		1
South Aegean	4		13	3	
Crete	1	1	51	13	3
Total	24	2	171	47	8

Πίνακας 9. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

	amphora/amphoriskos	pithos/pithoid	jug	pyxis	kydria	larnax	oinochoe	bronze vessel	krater	other	non-specified
East Macedonia-Thrace											2
Central Macedonia	3									1	
Western Macedonia		1									1
Thessaly											
Western Greece	1							1			
Central Greece	3	1									
Attica	4	1	6							2	
Peloponnese	24		15		1		2			3	2
North Aegean	1	2									1
South Aegean	2		10							1	
Crete	1	27		5		3			1	3	4
Total	39	32	31	5	4	3	2	1	1	10	10

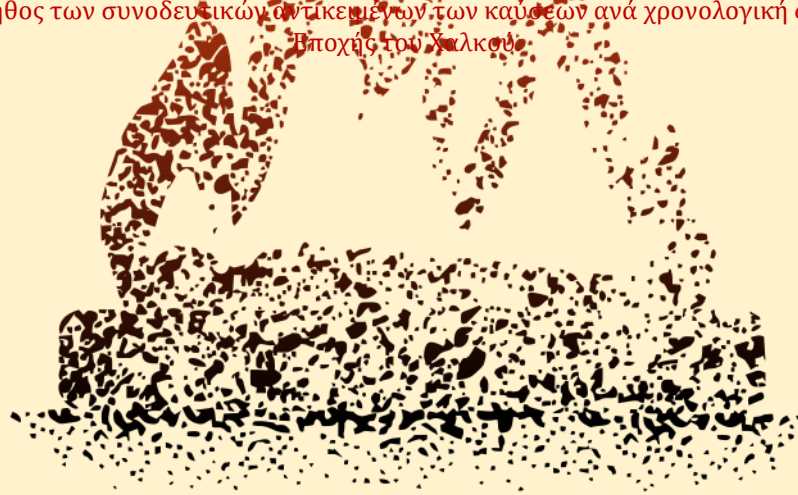
Πίνακας 10. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων ανά γεωγραφική ενότητα στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Type of vessel	amphora/ amphoriskos	pithos/ pithoid	jug	pyxis	hydria	larnax	closed vessel	oinochoe	krater	bronze vessel	other	non- specified	Total
LBA I-II													
Central Macedonia	1										1		2
LBA IIIA-B													
Attica											2		2
Central Greece		1											3
Central Macedonia	1												4
Crete		25				3							29
North Aegean												1	1
Peloponnese											1		6
South Aegean			1								1		7
Thessaly													7
Western Macedonia													3
LBA IIIC													
Attica	4	1	6										19
Central Greece	3												18
Crete	1	2	5						1		3	4	21
North Aegean	1	2											4
Peloponnese	24		15		4			4			2	2	49
South Aegean	2		9										13
Western Greece	1									1			6
Submycenaean/Subminoan													
Attica	24											1	28
Central Greece	1												4
Crete		3	1				3		1				19
LBA													
Central Macedonia	1												2
East Macedonia-Thrace												2	2
Western Macedonia		1										1	3
Total	64	35	32	5	4	3	3	3	2	1	10	11	252

Πίνακας 11. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα ανά γεωγραφική ενότητα και ανά χρονολογική φάση της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Associated material	LBA IIIA-B	LBA IIIC	Submycenaean/ Subminoan	LBA	Total
jewellery	576	79	109		764
ornament	620		1		621
vessel	113	68	56	1	238
weapon	22	10	37		69
clothing equipment	21	15	10		46
tool	21	8	17		46
weaving equipment	16	4		1	21
seal	11		1		12
figurine	3	4			7
sherds	3	2			5
other/ unspecified	102	5	10		117
shells	16	1	3	1	21
animal bones	7	7	2		16
seeds		5			5
other organic	1		3		4
Total	1537	210	249	3	1999

Πίνακας 12. Πλήθος των συνοδευτικών αντικειμένων των καυσών ανά χρονολογική φάση της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Associated material	Central Macedonia	Western Macedonia	Western Greece	Thessaly	Central Greece	Attica	Peloponnese	North Aegean	South Aegean	Crete	Total
vessel	6		6	15	4	9	18	7	10	48	123
jewellery				24		7	10			18	59
weapon	3		1	5		3	3	2	2	18	37
tool			3	4	1				8	10	26
clothing equipment		1	1	3	2	2	4			12	25
ornament				16		1				1	18
weaving equipment	2	1		4	2		2				11
figurine				3			3			1	7
seal				3						2	5
sherds				3				1		1	5
other/unspecified	1			14	1	2	4			7	29
animal bones	2			2	2	3		1		4	14
shells	1			1		1			1	3	7
other organic		1								2	3
seeds						2				1	3
Total	16	3	11	100	14	30	83	11	23	128	419

Πίνακας 13. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών αντικείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Υστερή Εποχή του Χαλκού

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Associated material	partially burnt bones	secondary-with urn	secondary-no urn	non-specified	Total
vessel	31	63	22	7	123
jewellery	31	16	12		59
weapon	12	10	12	3	37
tool	13	8	5		26
clothing equipment	5	10	9	1	25
ornament	17	1			18
weaving equipment	5	5	1		11
figurine	3	4			7
sherds	3	2			5
seal	3	2			5
other/ unspecified	17	5	6	1	29
animal bones	5	7	2		14
shells	2	2	3		7
seeds		2	1		3
other organic			3		3
Total	155	175	76	13	419

Πίνακας 14. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά τύπο κελύφης κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Date	adult	subadult	indeterminate
LBA IIIA-B	10	4	32
LBA IIIC	30	21	3
Submycenaean/ Subminoan	14	3	5
LBA	6	3	
Total	66	33	37

Πίνακας 15. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης στα αρχαιολογικά συγκείμενα που καταγράφηκαν ανά χρονολογική φάση της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

TEPRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Date	Female	Male	Indeterminate
LBA IIIA-B	3	4	39
LBA IIIC	11	11	40
Submycenaean/ Subminoan	6	6	7
LBA	2	4	3
Total	22	25	89

Πίνακας 16. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης στα αρχαιολογικά συγκείμενα που καταγράφηκαν ανά χρονολογική φάση της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

Region	PG	EG	MG	LG	PG-EG	EG-MG	MG-LG	EG-MG-LG	EIA	Total
East Macedonia-Thrace				1					8	9
Central Macedonia	109				1				27	137
Thessaly	8	1								9
Epirus									2	2
Western Greece	12								31	43
Central Greece	3		3	14	1				3	24
Attica	36	19	45	95	6	12	7		26	246
Peloponnese									1	1
South Aegean	1		3	11			3		12	30
Crete	3	43	49	66		1	4	1	22	189
Total	172	63	100	187	8	13	14	1	132	690

Πίνακας 17. Γεωγραφική κατανομή των καταγεγραμμένων συγκείμενων της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου ανά χρονολογική φάση.

Context	PG	EG	MG	LG	PG-EG	EG-MG	MG-LG	EG-MG-LG	EIA	Total
pit/shaft	116	8	36	80	1	3	7		51	296
chamber tomb	4	40	43	33	1	1	3	1	5	131
trench-and-hole	19	11	11	14	6	8	2			61
cist grave	3	3	5	25			1		11	48
pyre			1	19					32	43
house tomb			4	3					6	13
tholos tomb	9		1	1						11
shaft grave	1		2	4						7
built tomb	6									6
ash dumps	1								1	2
earth cavity/hollow				1					1	2
tumulus									1	1
other	2			1			1			4
unknown/non-specified	11	1	3	25		1			24	65
Total	172	63	100	187	8	13	14	1	132	690

Πίνακας 18. Ο τύπος των καταγεγραμμένων αρχαιολογικών συγκείμενων ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

Context	East Macedonia-Thrace	Central Macedonia	Epirus	Western Greece	Thessaly	Central Greece	Attica	Peloponnese	South Aegean	Crete	Total
pit/shaft	1	126	2	16	1	17	113		14	6	296
chamber tomb						5				126	131
trench-and-hole							61				61
cist grave	1	7					9		5	26	48
pyre		1		18			20		3	1	43
house tomb										13	13
tholos tomb					8					3	11
shaft grave							6			1	7
built tomb				6							6
ash dumps				1						1	2
earth cavity/hollow		1								1	2
tumulus	1										1
other				2			1		1		4
unknown/non-specified	6	2				2	36	1	7	11	65
Total	9	137	2	43	9	24	246	1	30	189	690

Πίνακας 19. Ο τύπος των καταγραμμένων τύπων/αρχαίων θρησκευτικών γεωγραφικά ενοτήτων κατά την Πρώτη Εποχή του Σιδήρου.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Context	primary	secondary-with urn	secondary-no urn	non-specified	Total
pit/shaft	36	243	8	9	296
chamber tomb		115	9	7	131
trench-and-hole		59	2		61
cist grave	22	19	6	1	48
pyre	37	3		3	43
house tomb	1	1	3	8	13
tholos tomb	6	2	2	1	11
shaft grave	2	5			7
built tomb		6			6
ash dumps		1	1		2
earth cavity/hollow		2			2
tumulus			1		1
other		4			4
unknown/non-specified	8	41	11	5	65
Total	112	501	43	34	690

Πίνακας 20. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά τύπο τάφου/αρχαιολογικού συγκείμενου κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

Type of vessel	PG	EG	MG	LG	PG-EG	EG-MG	MG-LG	EG-MG-LG	EIA	Total
amphora/amphoriskos	86	25	30	46	7	12	4		15	222
pithos/pithoid	12	22	32	36			8		11	121
krater	12	3	1	3	1				2	22
skyphos	18									18
bronze vessel	1	3		11						15
closed vessel	8								6	14
jug	2			2					2	6
pyxis	1		4	1						6
lebes			6	1						5
oinochoe	2		2	1						5
cup				1					3	4
hydria	1	1							1	3
larnax				1						1
other	3	1							3	7
non-specified	8	4	4	16		1			28	61
Total	172	63	100	187	8	13	14	1	132	690

Πίνακας 21. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

Type of vessel	pit/shaft	chamber tomb	trench-and-hole	cist grave	pyre	house tomb	tholos tomb	shaft grave	built tomb	ash dumps	earth cavity/hollow	tumulus	other	unknown/non-specified	Total
amphora/amphoriskos	114	9	56	12				2	2				1	26	222
bronze vessel	10	2		1					1					1	15
closed vessel	14														14
cup	3					1									4
hydria	1			1				1							3
jug	3	1		1				1							6
krater	15	3		1							1		1	1	22
larnax											1				1
lebes	5														5
oinochoe	4	1													5
pithos/pithoid	25	88		2					3				1	2	121
pyxis	5		1												6
skyphos	18														18
other	5			1									1		7
non-specified	28	11	2	1	5	2	2	1	6	1				12	61
Total	296	131	61	48	43	13	11	7	6	2	2	1	4	65	690

Πίνακας 22. Ο τύπος των τεφροδόξεων γύρω από ταποτάματα αρχαιολογικές συγκρίσεις κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Type of vessel	East Macedonia-Thrace	Central Macedonia	Epirus	Western Greece	Thessaly	Central Greece	Attica	Peloponnese	South Aegean	Crete	Total
amphora/amphoriskos	1	64		3		5	127	1	10	11	222
pithos/pithoid		12		8		1	3		4	93	121
krater		13		1			1		3	4	22
skyphos		18									18
bronze vessel				1		1	11			2	15
closed vessel		14									14
jug		3				1	2				6
pyxis		1					5				6
lebes						5					5
oinochoe				1		1	3				5
cup		3								1	4
hydria				1			2				3
larnax										1	1
other		4		2	1						7
non-specified	6	2	2	10		2	23		2	14	61
Total	9	137	2	43	9	24	246	1	30	189	690

Πίνακας 23. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων της γεωγραφικής ενοποίησης καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Πρώτης Εποχής του Σιδήρου.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN

Associated material	PG	EG	MG	LG	PG-EG	EG-MG	MG-LG	EIA	Total
vessel	176	72	147	203	13	23	29	40	703
clothing equipment	31	21	23	33	4	2	2	25	141
weapon	28	27	20	34		5	2	25	141
jewellery	28	19	25	24	1	5	5	24	131
sherds	33	5	8	9				23	78
tool	5	13		12				19	49
figurine		2		6		1	2	4	15
weaving equipment	6	1	4	2			1	1	15
seal	1	1	2	1		3			8
ornament	3	1							4
other/ unspecified	13	19	9	15	1	9		1	67
shells	79		3	3		1		7	93
animal bones	24	10	9	4	1	3		5	56
seeds	8	3	1	1		1		1	15
other organic	5	2		1				3	11
Total	440	196	251	348	20	53	41	178	1527

Πίνακας 24. Κατηγορίες αντικειμένων που εντόπισθηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα υατά ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

	PG	EG	MG	LG	PG-EG	EG-MG	MG-LG	EIA	Total
vessel	381	290	372	347	18	37	59	65	1479
jewellery	39	144	61	58	37	7	7	30	1400
sherds	522	19	50	15				28	634
clothing equipment	49	84	31	44	6	3	4	41	262
weaving equipment	143	6	17	2			54	1	223
weapon	35	44	21	60		8	2	44	218
tool	7	35		17				23	82
figurine		4		7		1	5	4	21
seal	1	3	2	1				1	8
ornament	4	1							5
other/ unspecified	28	159	13	16	2	1		17	236
shells	3060	9	9	6		1		15	3085
animal bones	44	184	8	6		8		9	333
seeds	68	3	1	1		1		1	75
other organic	7	2		1				3	13
Total	4435	1901	663	593	65	67	131	304	8159

Πίνακας 25. Πλήθος των συνοδευτικών αντικειμένων των καύσεων ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

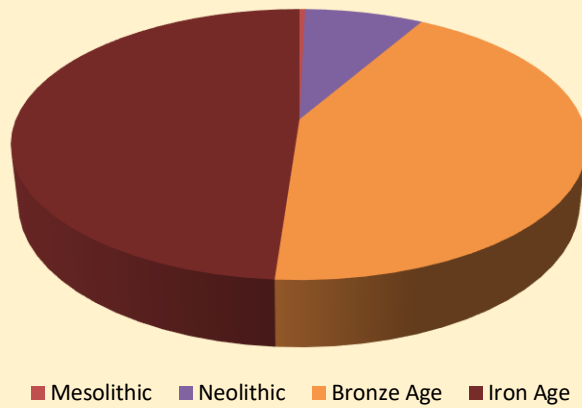
Associated material	East Macedonia-Thrace	Central Macedonia	Western Greece	Thessaly	Central Greece	Attica	Peloponnese	South Aegean	Crete	Total
vessel		113	17	21	14	321	2	26	189	703
clothing equipment	1	5	6	8	4	53		6	58	141
weapon	2	8	15	8	8	44		3	53	141
jewellery		12	8	15	7	46		7	36	131
sherds		27	13	1		25		3	9	78
tool	1	3	2	1		6			36	49
figurine		2	1			8		2	2	15
weaving equipment						10		2	3	15
seal				1	1	4			2	8
ornament		2				2				4
other/ unspecified		14	7	3	9	19		2	13	67
shells		84	1			4			4	93
animal bones		19			1	28		2	6	56
seeds		8				4		2	1	15
other organic		6	2			1			2	11
Total	10	315	118	58	46	618	2	57	416	1600

Πίνακας 26. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Πρώμη Εποχή του Σιδήρου.

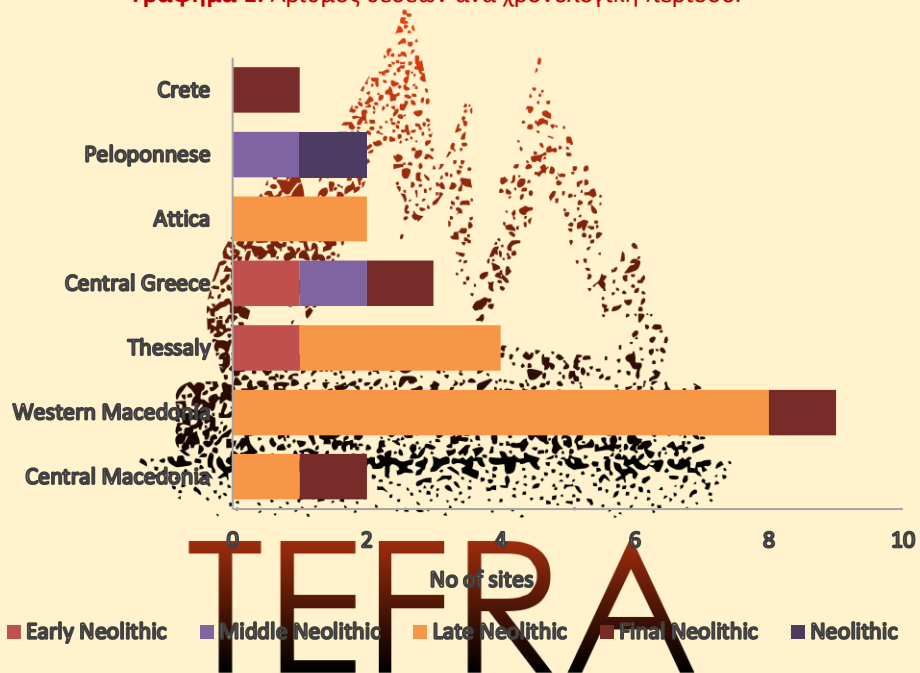
	primary	secondary-with urn	secondary-no urn	non-specified	Total
vessel	100	500	21	14	703
clothing equipment	35	88	11	7	141
weapon	37	95	8	1	141
jewellery	31	89	8	3	131
sherds	29	38	6	5	78
tool	29	15	3	2	49
figurine	2	12			15
weaving equipment	2	12	1		15
seal	1	6	1		8
ornament		4			4
other/ unspecified	13	51	3		67
shells	2	90		1	93
animal bones	8	47	1		56
seeds	2	13			15
other organic	1	10			11
Total	339	1158	66	37	1600

Πίνακας 27. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά τύπο καύσης κατά την Πρώμη Εποχή του Σιδήρου.

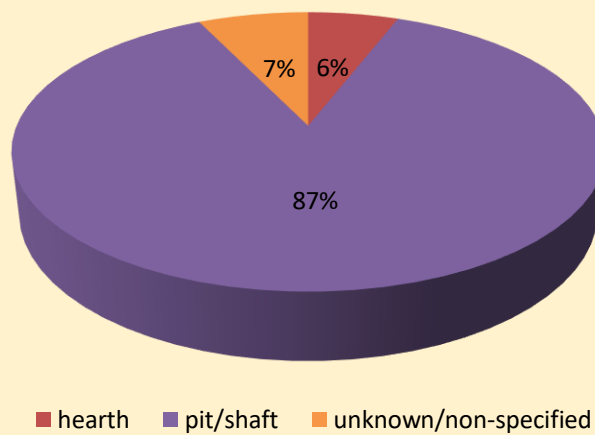
ΓΡΑΦΗΜΑΤΑ

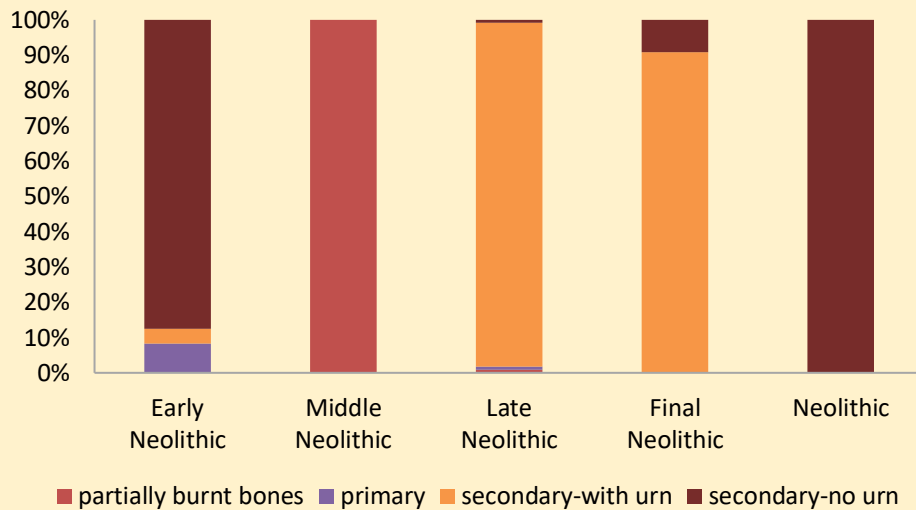
Γράφημα 1. Αριθμός θέσεων ανά χρονολογική περίοδο.

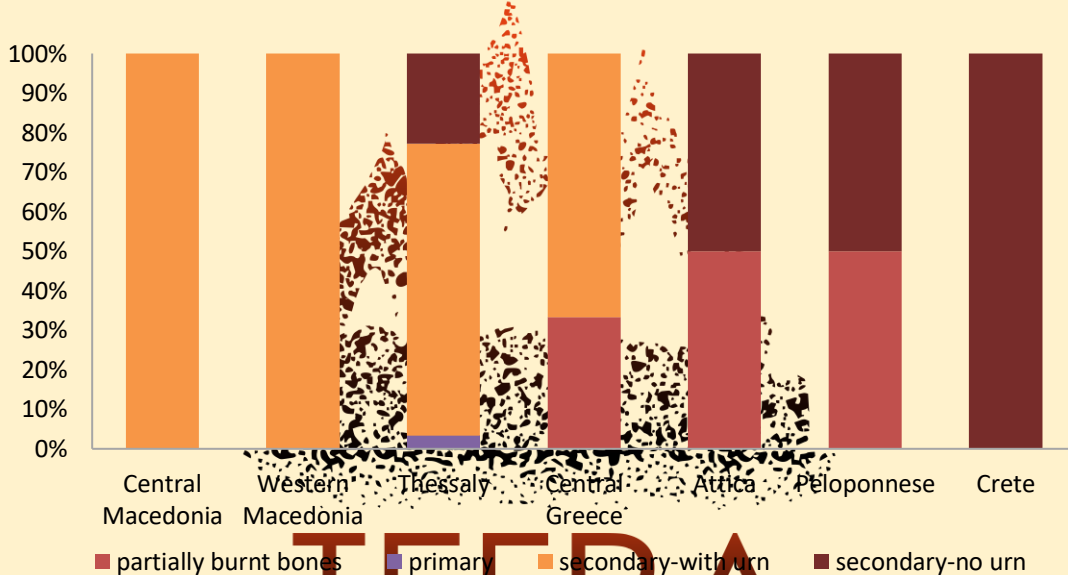
Γράφημα 2. Γεωγραφική κατανομή των καταγραμμένων θέσεων ανά χρονολογική φάση της Νεολιθικής περιόδου.

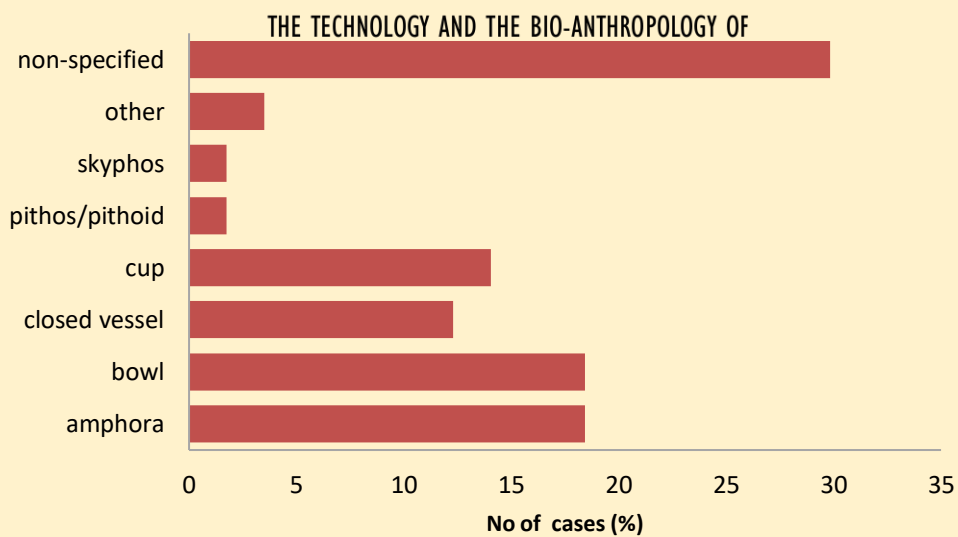
Γράφημα 3. Ο τύπος των καταγραμμένων ταφικών τύπων ή/και αρχαιολογικών συγκείμενων κατά τη Νεολιθική περίοδο.

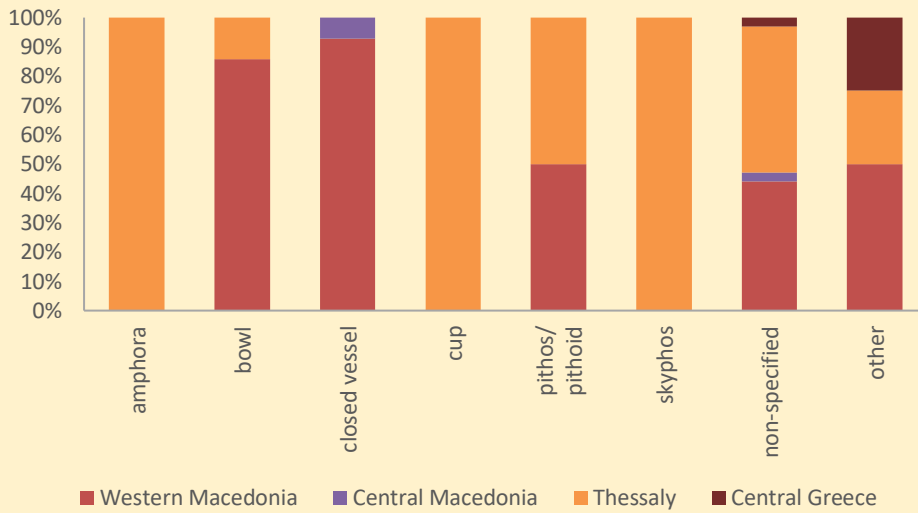
Γράφημα 4. Ο τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά χρονολογική φάση της Νεολιθικής.

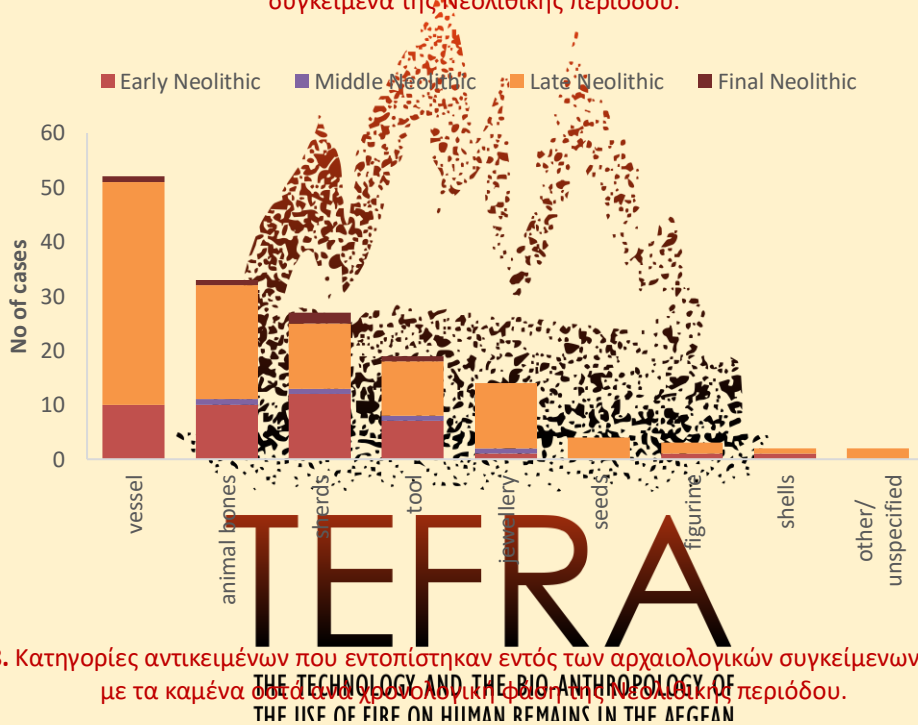
Γράφημα 5. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά γεωγραφική ενότητα κατά τη Νεολιθική περίοδο.

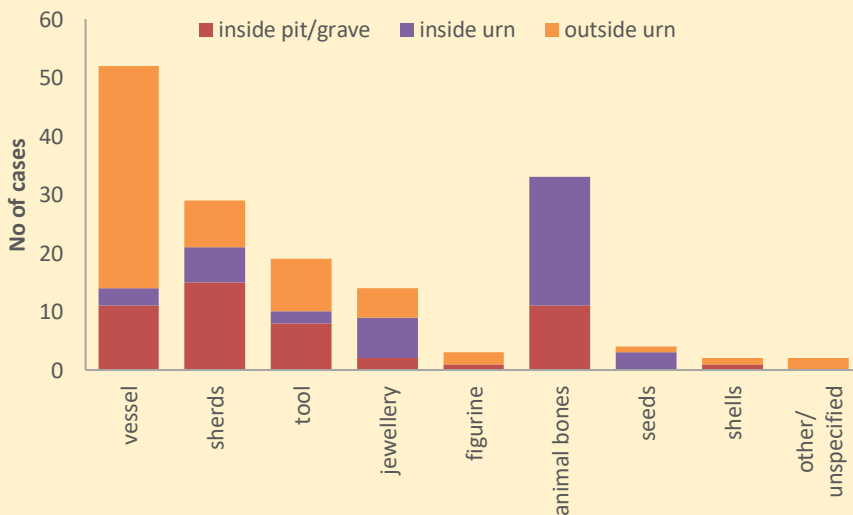
Γράφημα 6. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Νεολιθικής περιόδου.

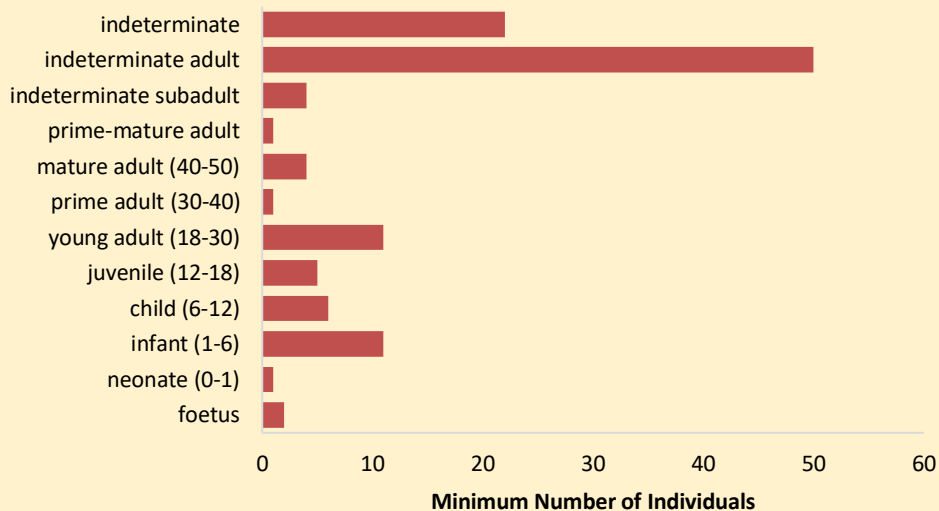
Γράφημα 7. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων ανά γεωγραφική ενότητα στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Νεολιθικής περιόδου.

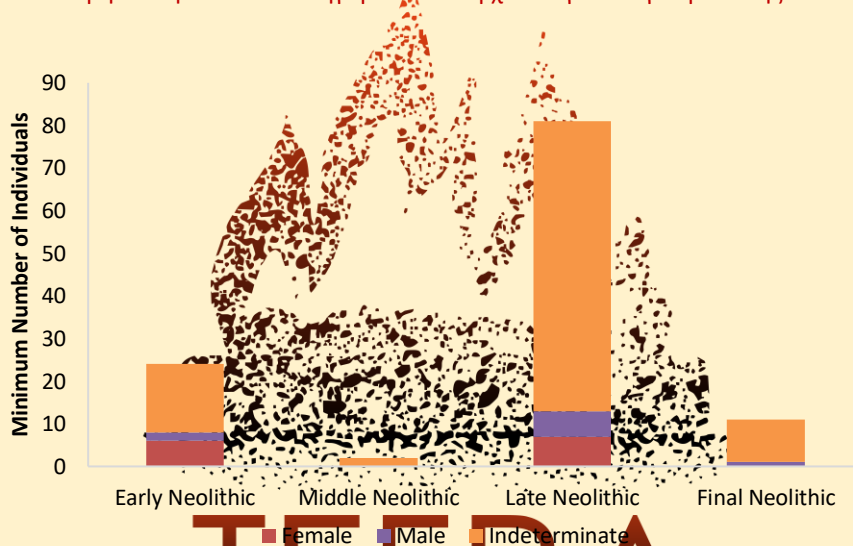
Γράφημα 8. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά χρονολογική φάση της Νεολιθικής περιόδου.

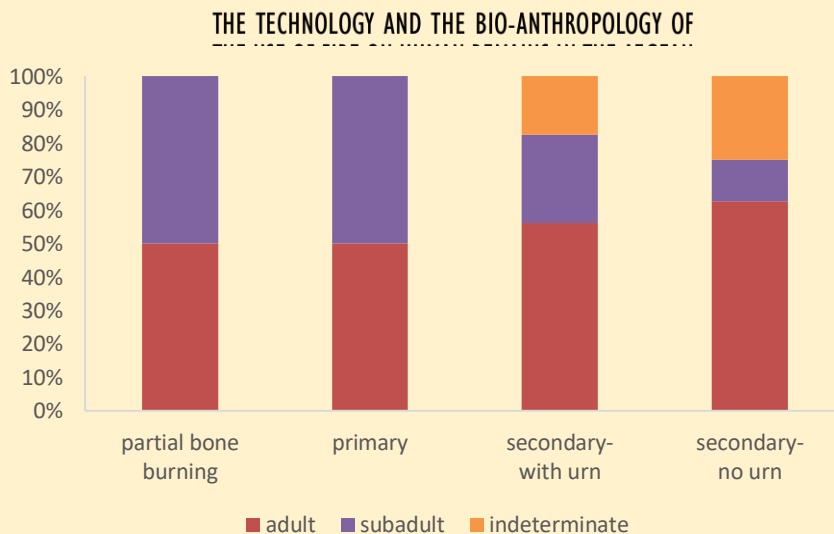
Γράφημα 9. Η θέση εύρεσης των συνοδευτικών αντικειμένων των καύσεων σε σχέση με το τεφροδόχο αγγείο.

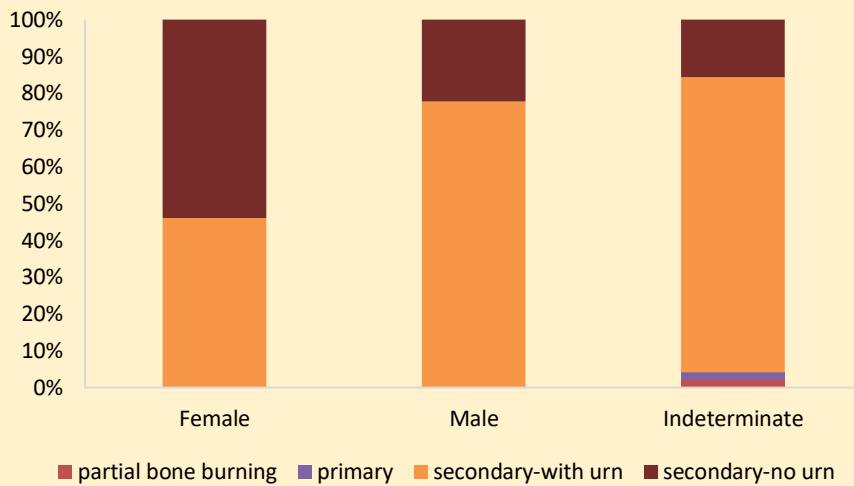
Γράφημα 10. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών στα αρχαιολογικά συγκείμενα της Νεολιθικής περιόδου.

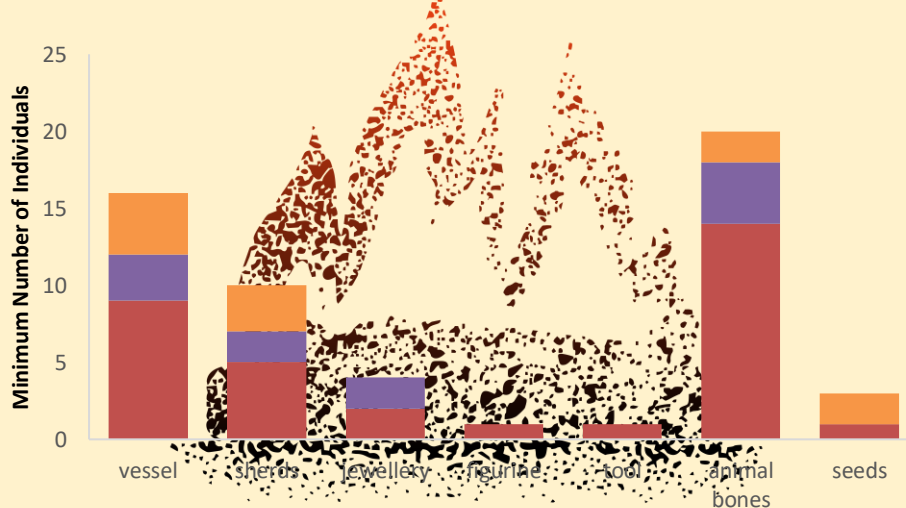
Γράφημα 11. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά χρονολογική φάση της Νεολιθικής περιόδου.

Γράφημα 12. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης κατά τη Νεολιθική περίοδο.

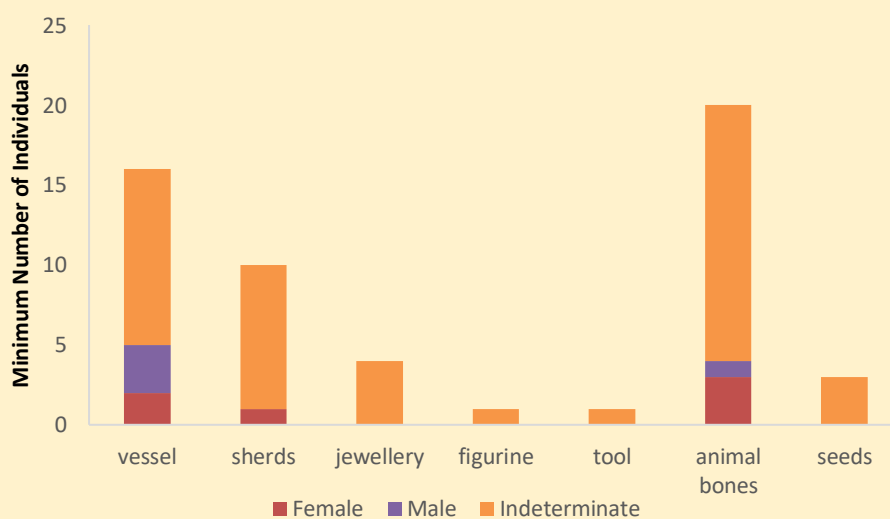

Γράφημα 13. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης κατά τη Νεολιθική περίοδο.

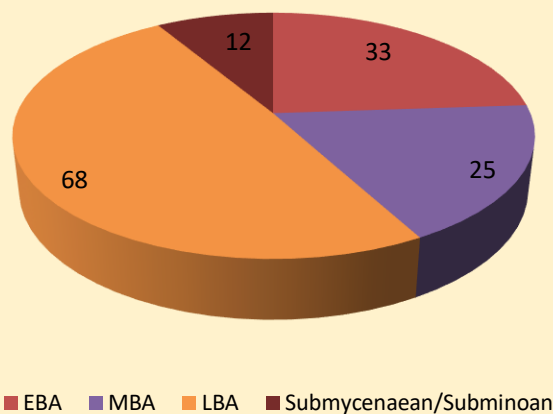

TEFRA

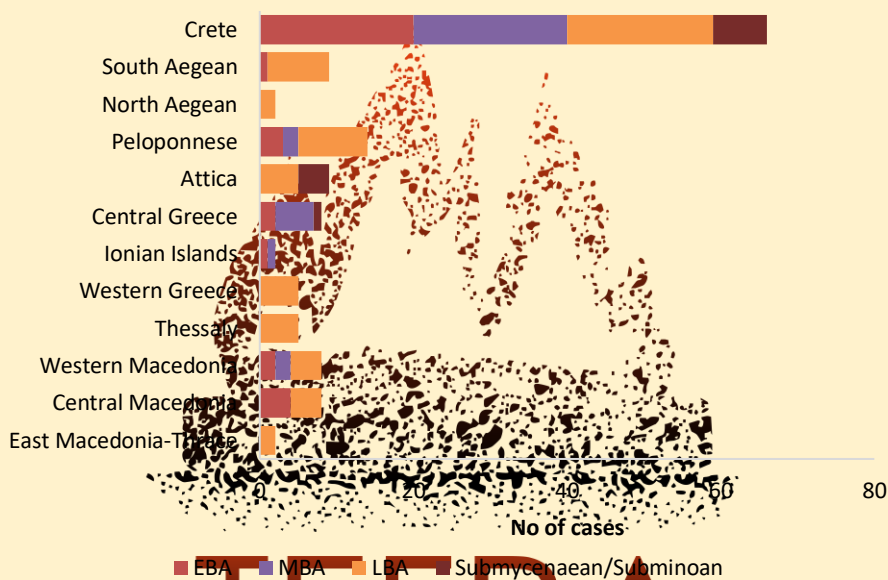
Γράφημα 14. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων της Νεολιθικής περιόδου σε συσχέτιση με τις ηλικιακές ομάδες.

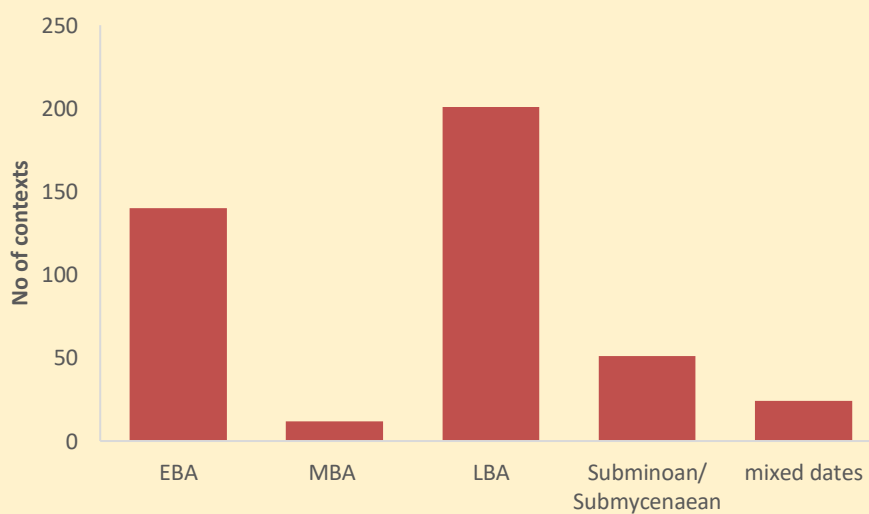
Γράφημα 15. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων της Νεολιθικής περιόδου σε συσχέτιση με τα δύο φύλα.

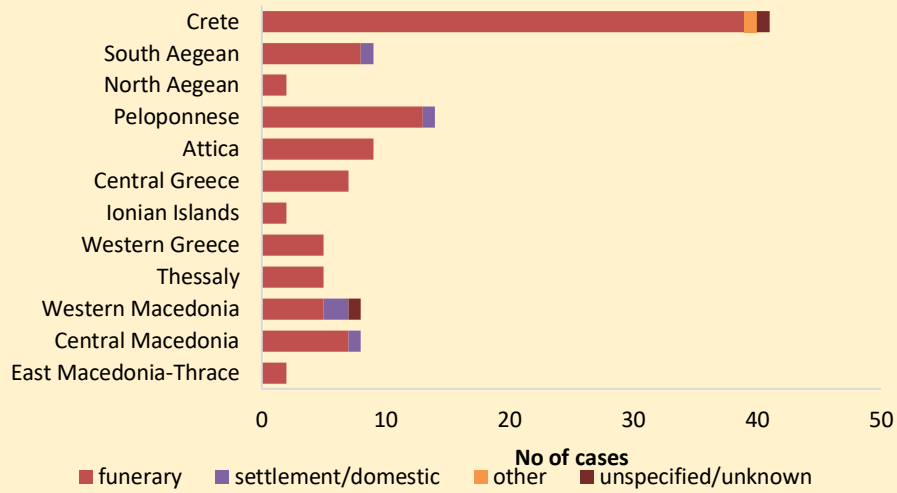
Γράφημα 16. Αριθμός καταγεγραμμένων θέσεων ανά χρονολογική φάση της Εποχής του Χαλκού.

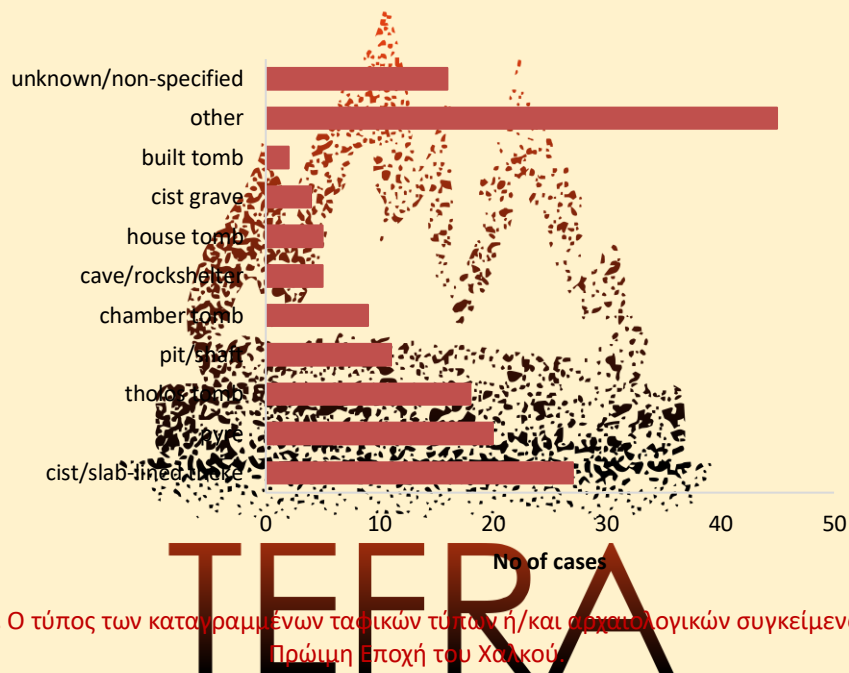
Γράφημα 17. Γεωγραφική κατανομή των θέσεων ανά χρονολογική φάση της Εποχής του Χαλκού.

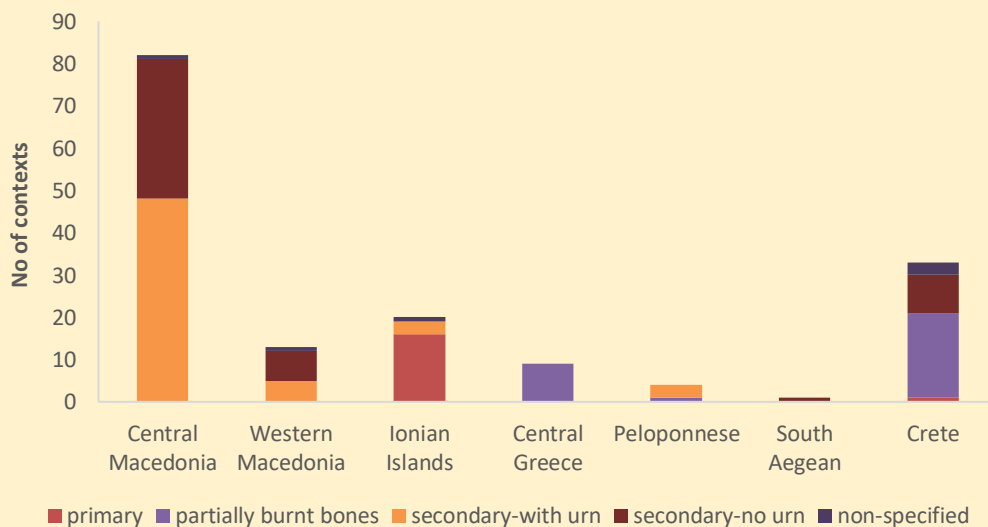
Γράφημα 18. Αριθμός των καταγεγραμμένων συγκείμενων με καμένα σκελετικά κατάλοιπα ανά χρονολογική φάση της Εποχής του Χαλκού.

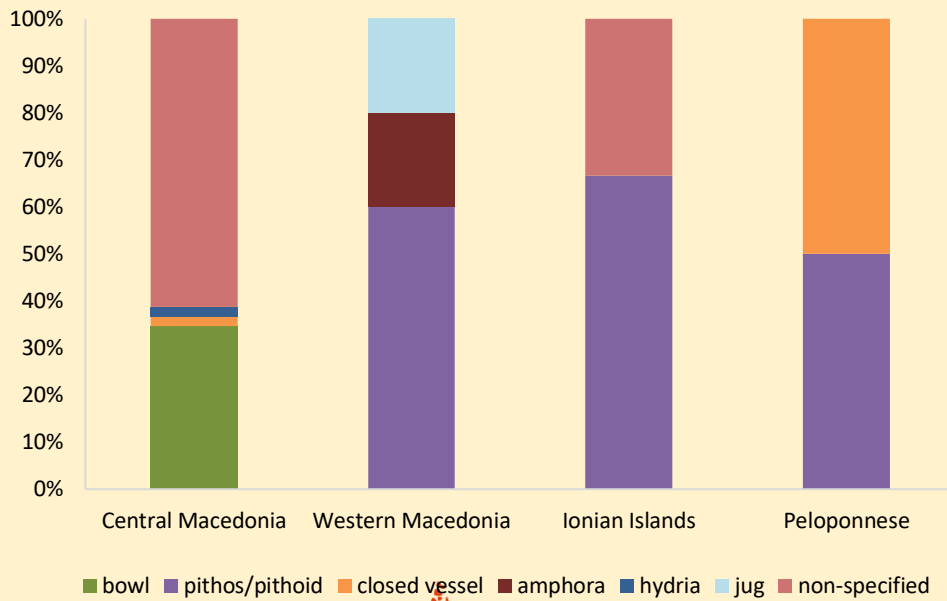
Γράφημα 19. Ο χαρακτήρας των αρχαιολογικών θέσεων που καταγράφηκαν ανά χρονολογική περίοδο.

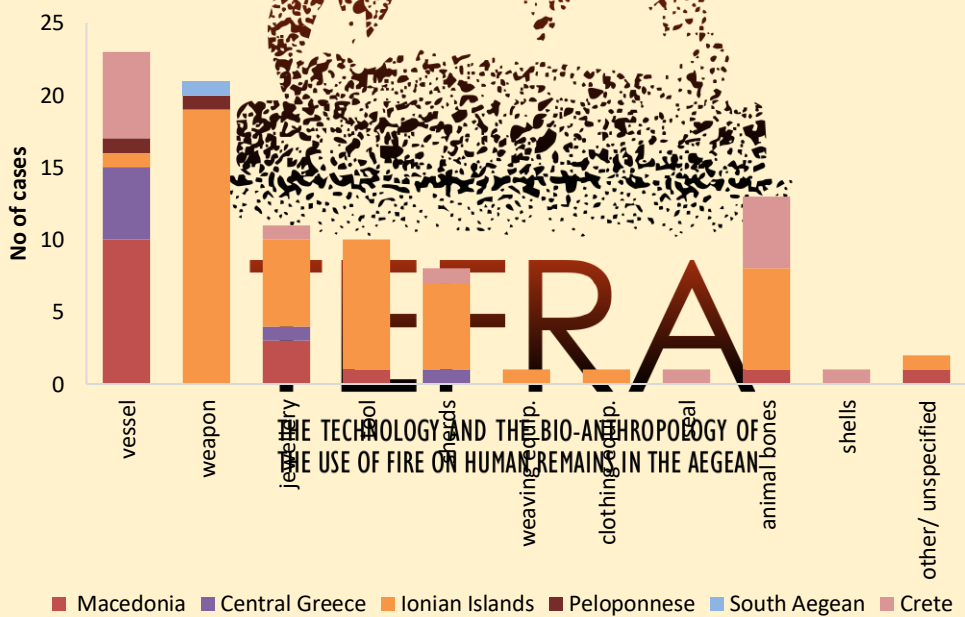
Γράφημα 20. Ο τύπος των καταγραμμένων ταφικών τύπων ή/και αρχαιολογικών συγκείμενων κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

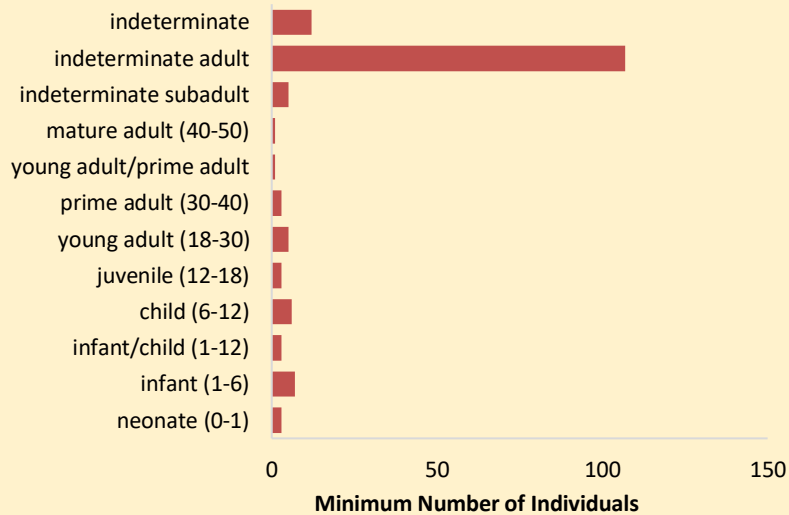
Γράφημα 21. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

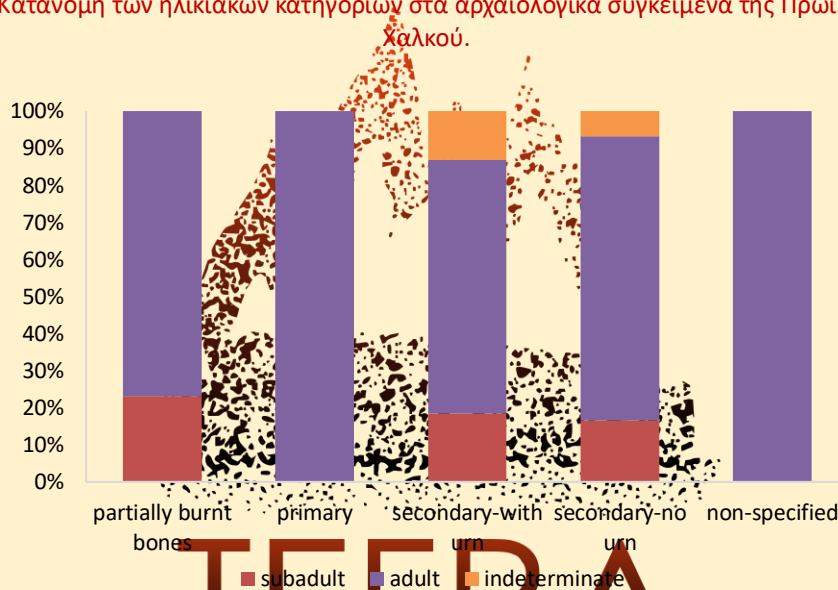
Γράφημα 22. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων ανά γεωγραφική ενότητα στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Πρώιμης Έποχής του Χαλκού.

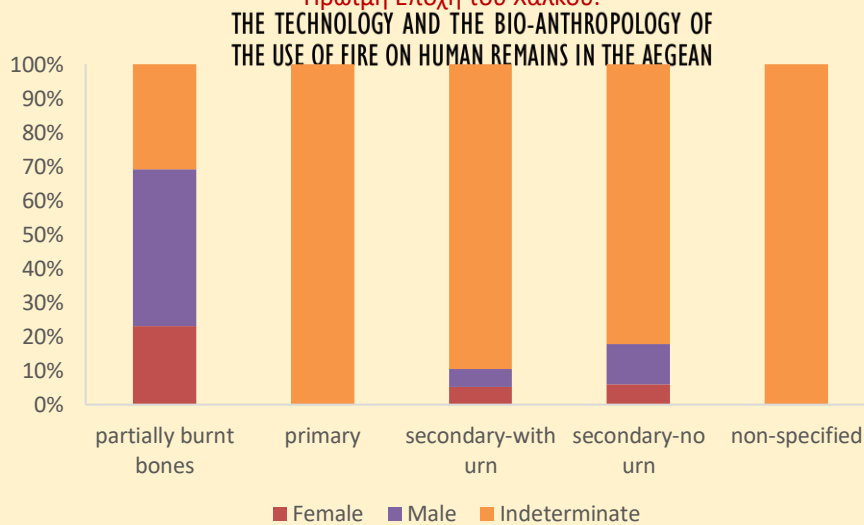
Γράφημα 23. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά κατά την Πρώιμη Έποχή του Χαλκού.

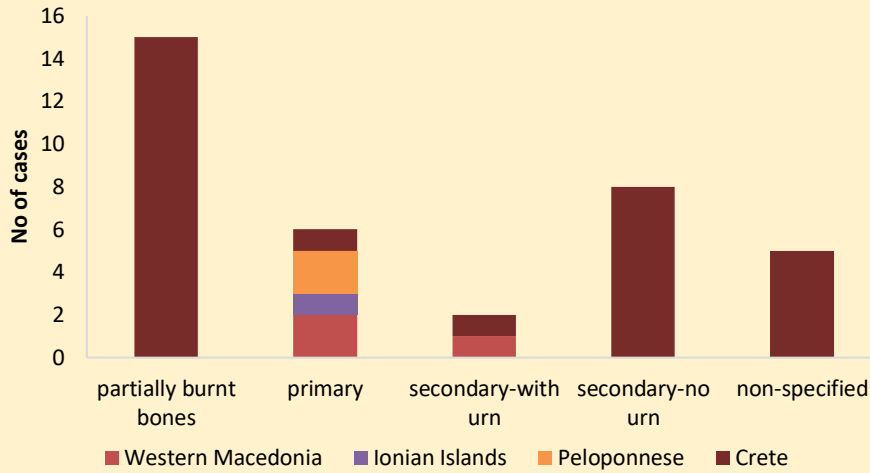
Γράφημα 24. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών στα αρχαιολογικά συγκείμενα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού.

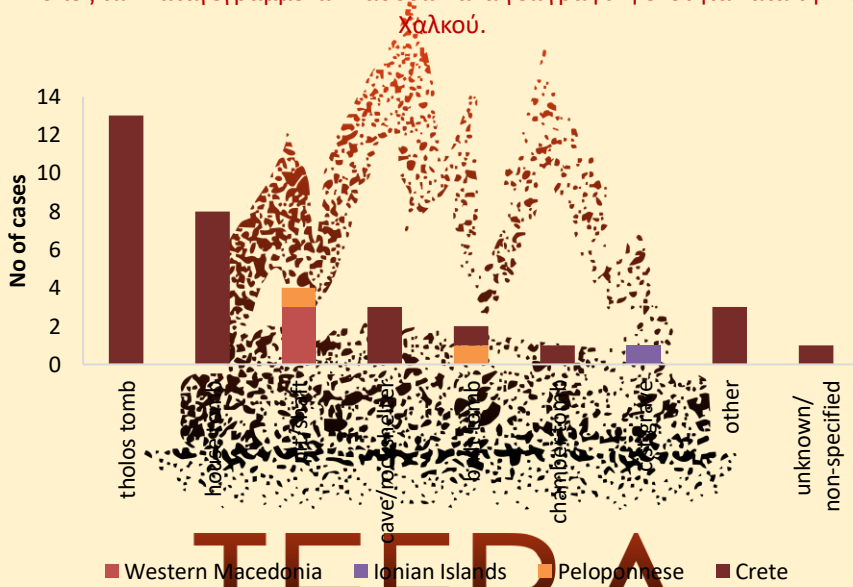
Γράφημα 25. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

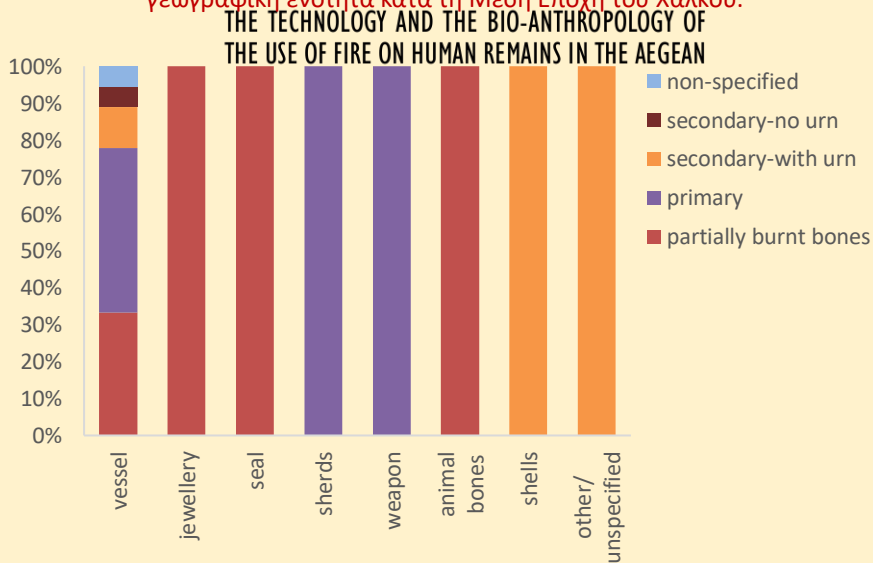
Γράφημα 26. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού.

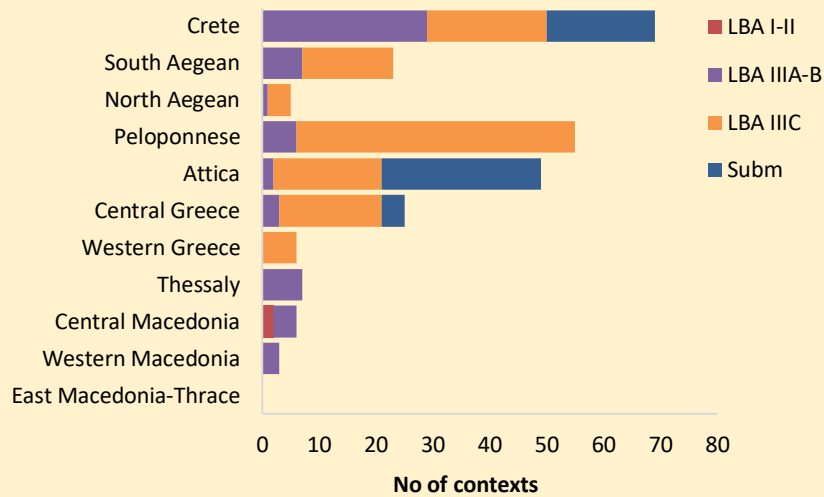
Γράφημα 27. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά γεωγραφική ενότητα κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού.

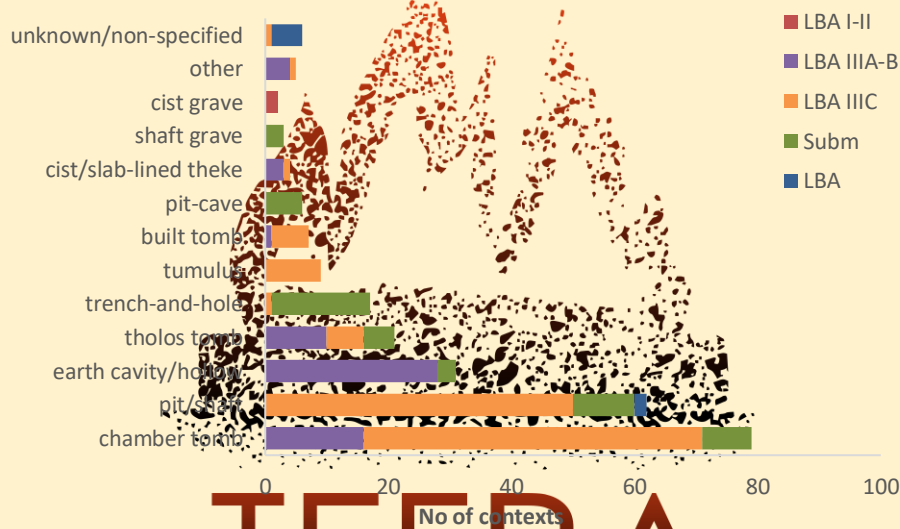
Γράφημα 28. Ο τύπος των καταγεγραμμένων ταφικών τύπων ή/και αρχαιολογικών συγκείμενων ανά γεωγραφική ενότητα κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού.

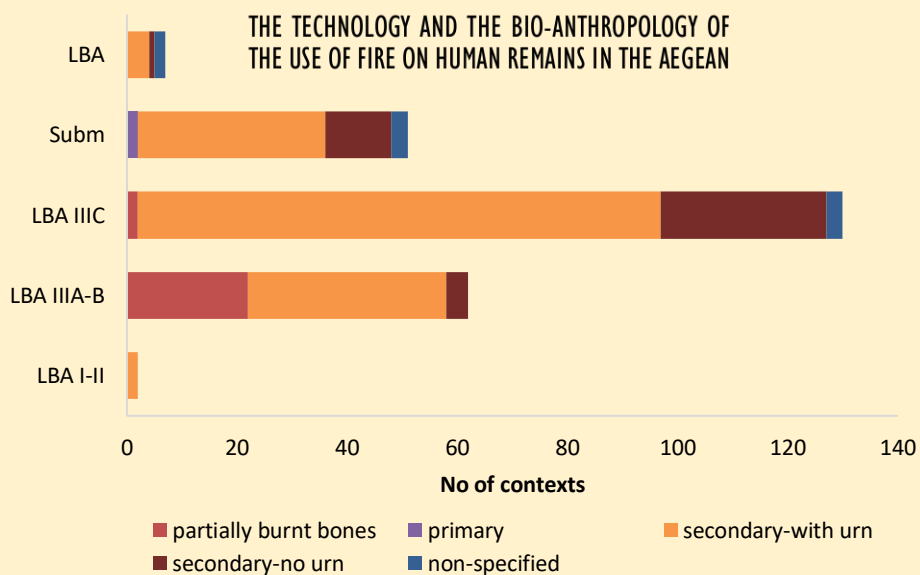
Γράφημα 29. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά τύπο καύσης κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού.

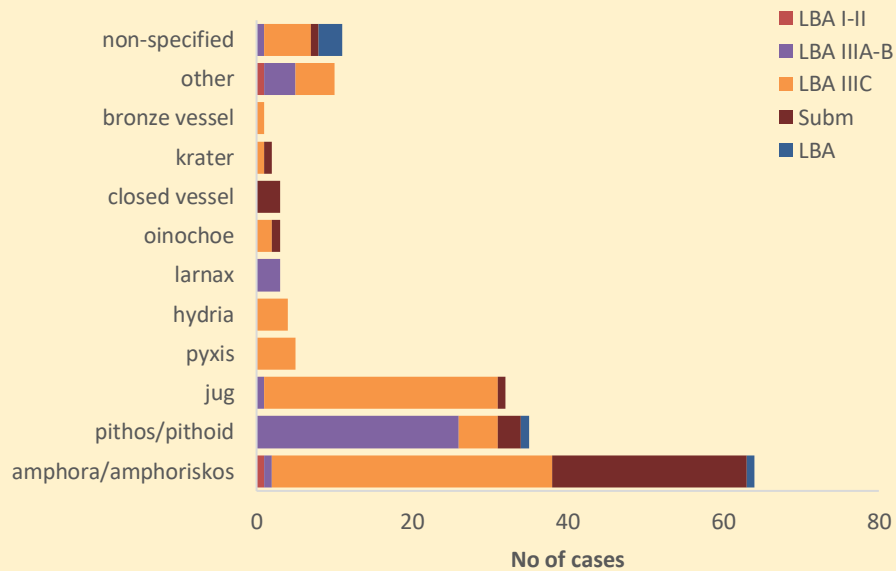
Γράφημα 30. Αριθμός των καταγεγραμμένων συγκείμενων με καμένα σκελετικά κατάλοιπα ανά γεωγραφική ενότητα και χρονολογική φάση της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

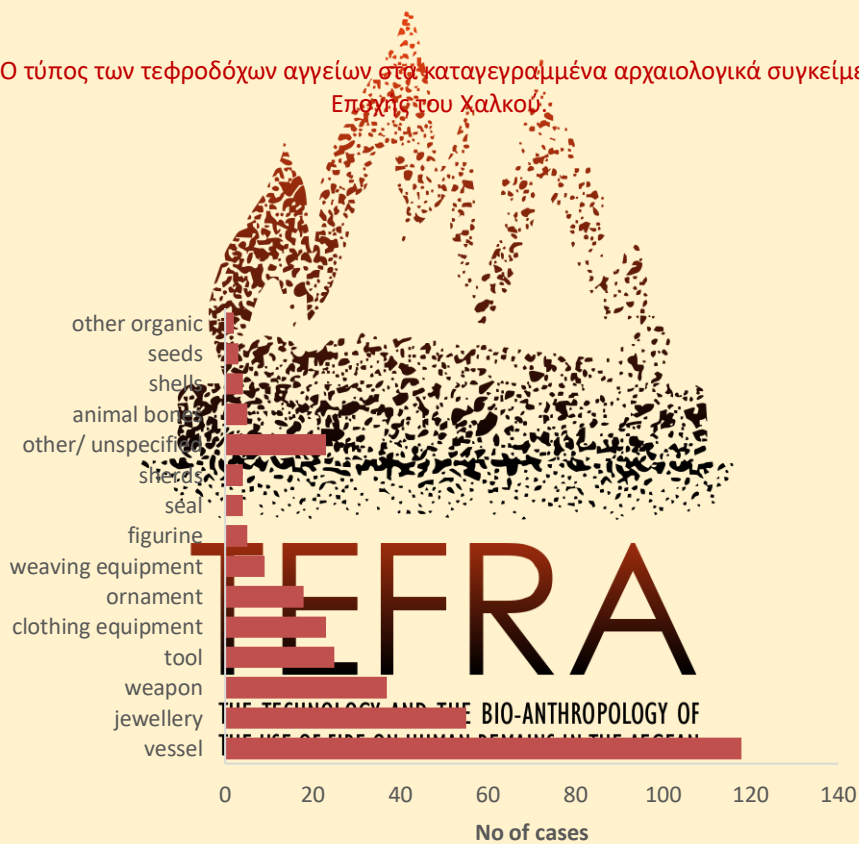
Γράφημα 31. Ο τύπος των καταγεγραμμένων ταφικών τύπων ή/και αρχαιολογικών συγκείμενων κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

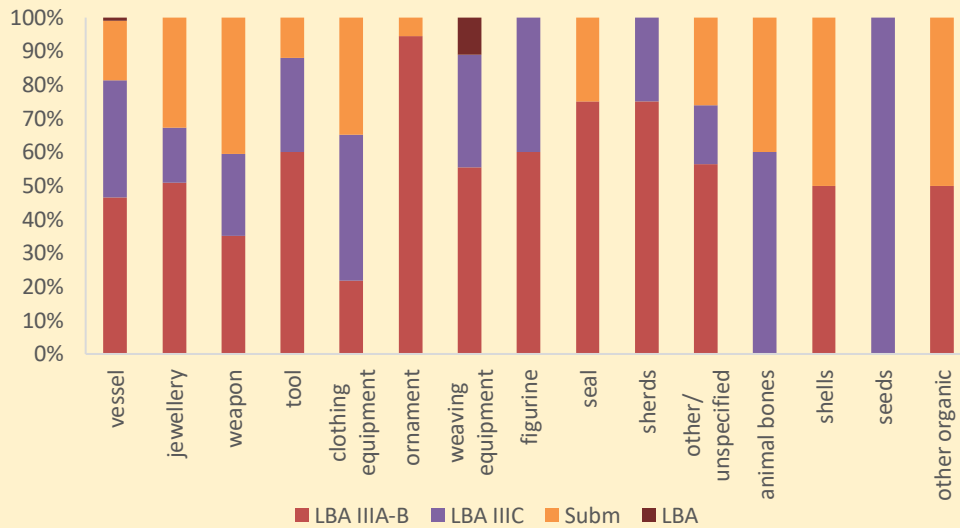
Γράφημα 32. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

Γράφημα 33. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

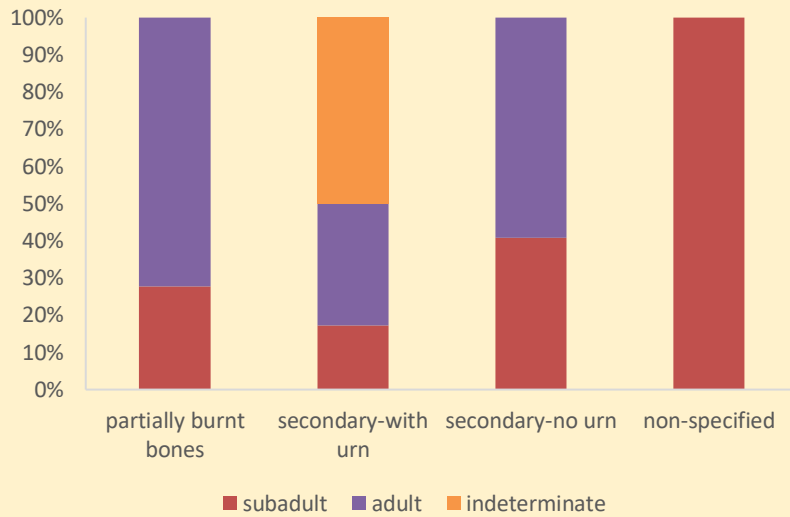
Γράφημα 34. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού.

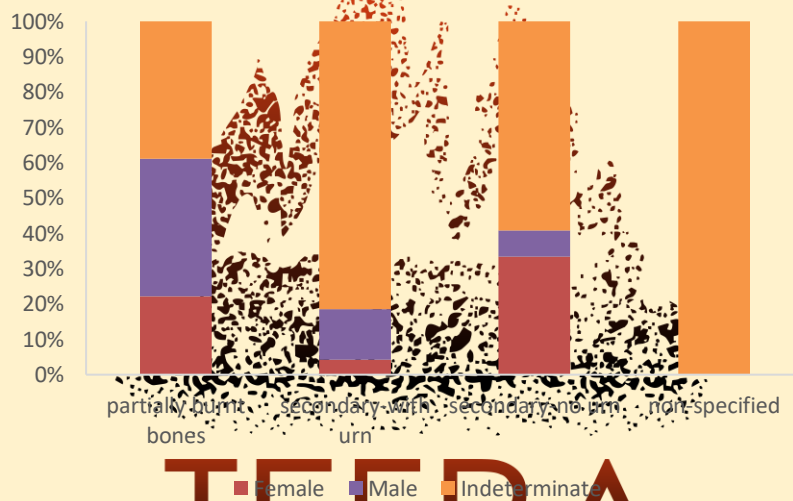
Γράφημα 35. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά ανά χρονολογική φάση της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

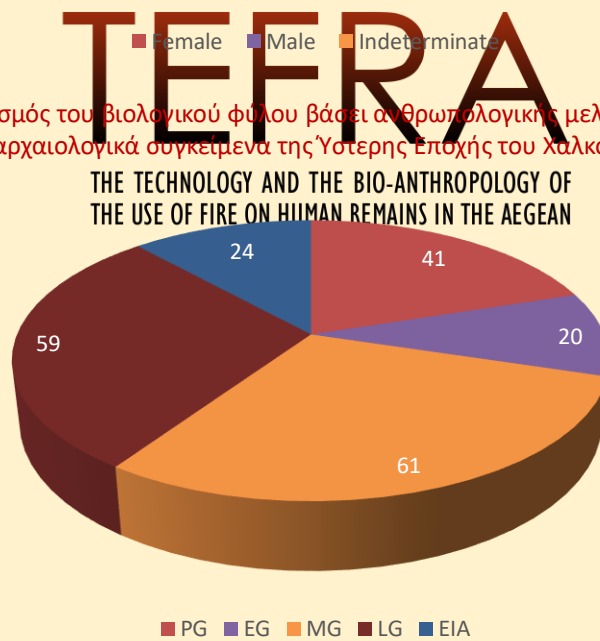
Γράφημα 36. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών στα αρχαιολογικά συγκείμενα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

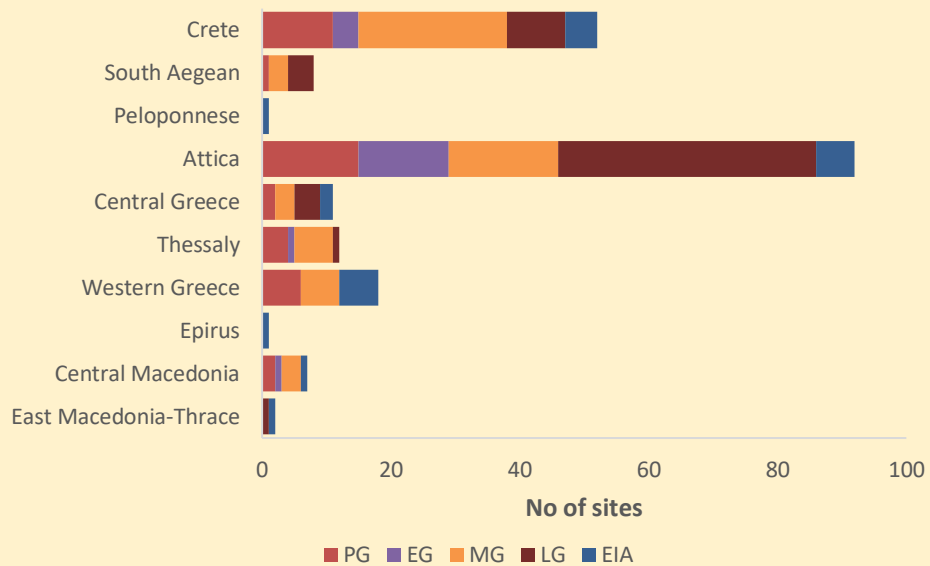
Γράφημα 37. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης στα αρχαιολογικά συκείμενα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

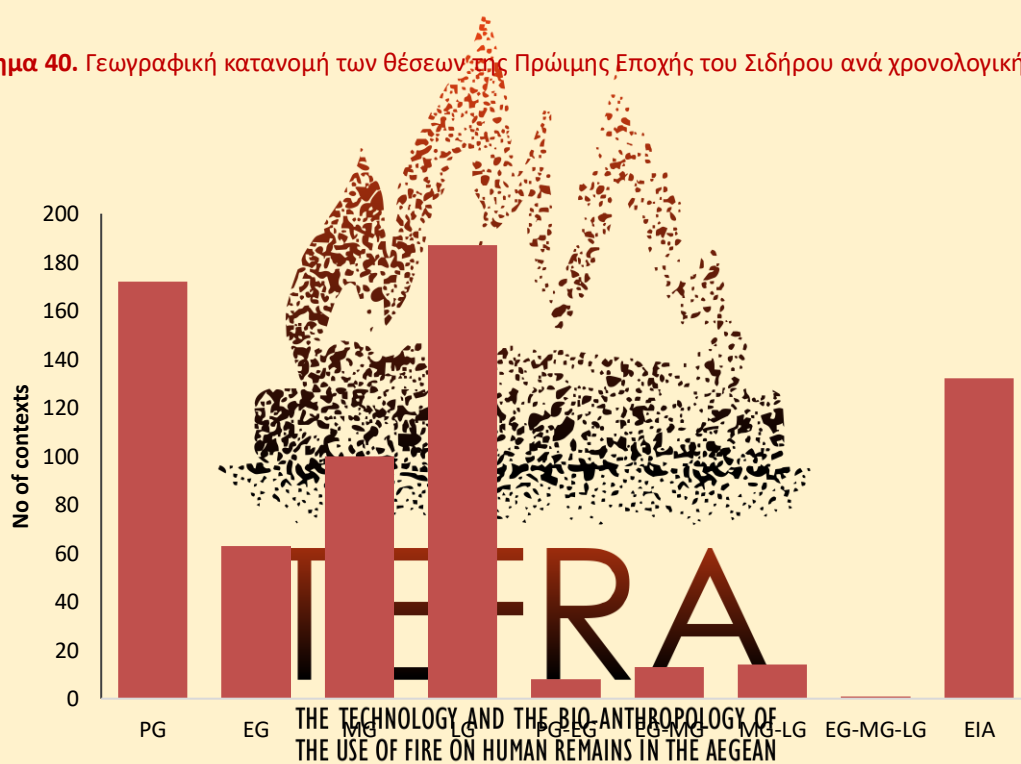
Γράφημα 38. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης στα αρχαιολογικά συκείμενα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού.

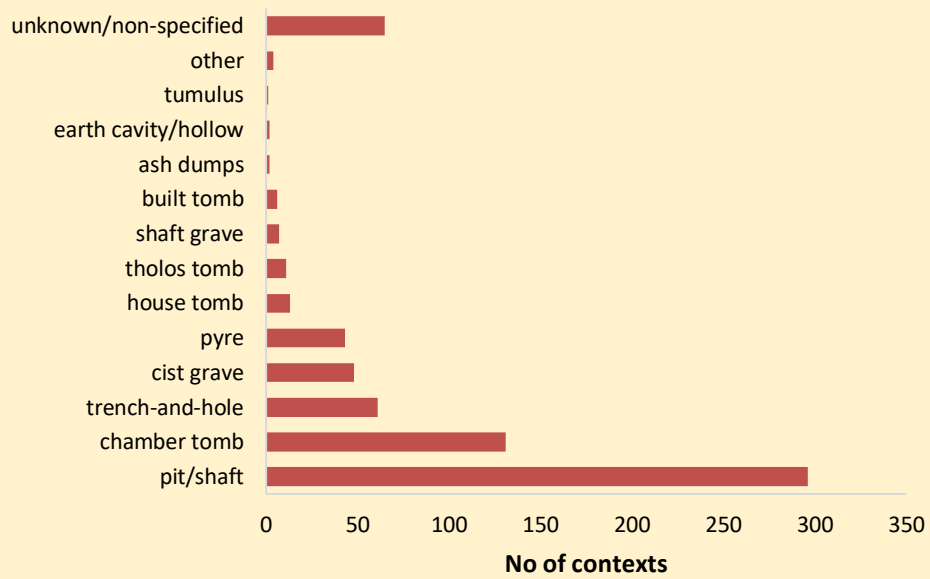
Γράφημα 39. Αριθμός καταγεγραμμένων θέσεων ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

Γράφημα 40. Γεωγραφική κατανομή των θέσεων της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου ανά χρονολογική φάση.

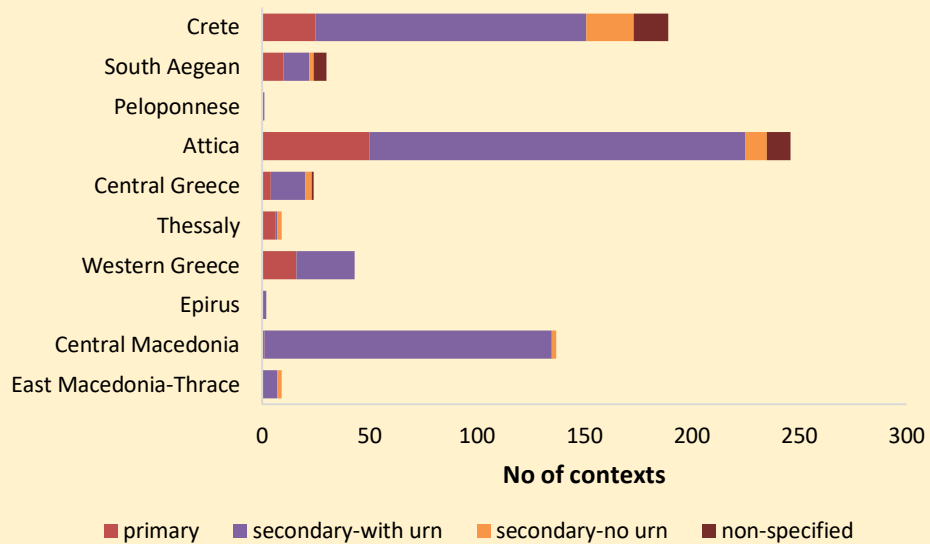
Γράφημα 41. Αριθμός των καταγεγραμμένων συγκείμενων με καμένα σκελετικά κατάλοιπα ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

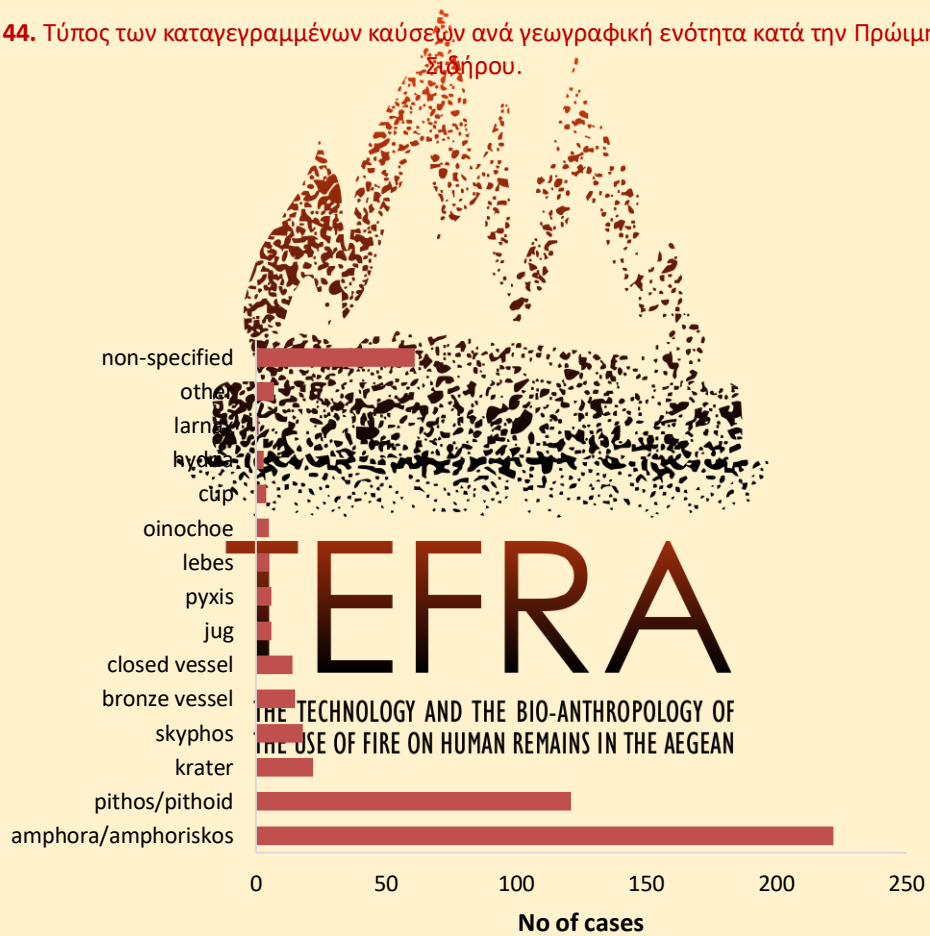
Γράφημα 42. Ο τύπος των καταγραμμένων ταφικών τύπων ή/και αρχαιολογικών συγκείμενων κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

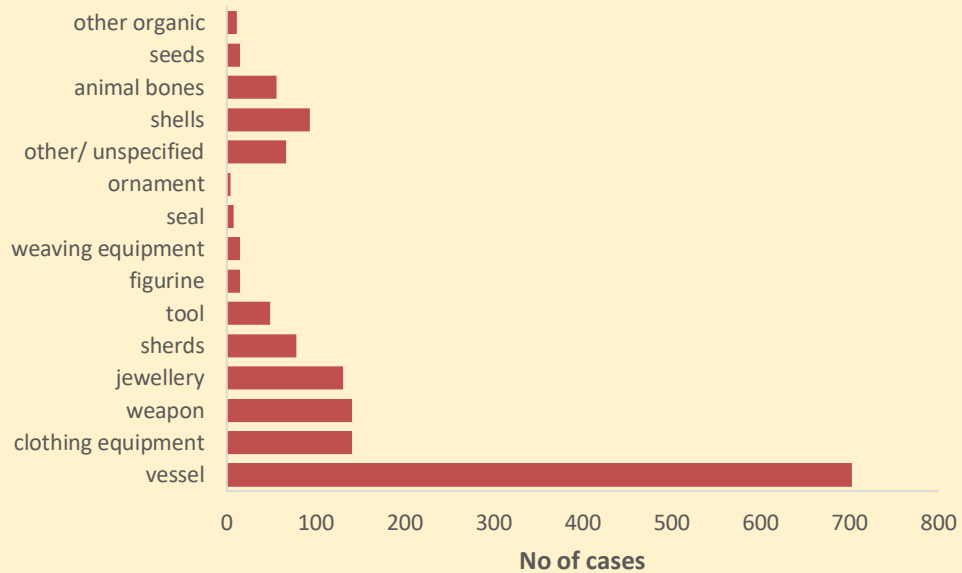
Γράφημα 43. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

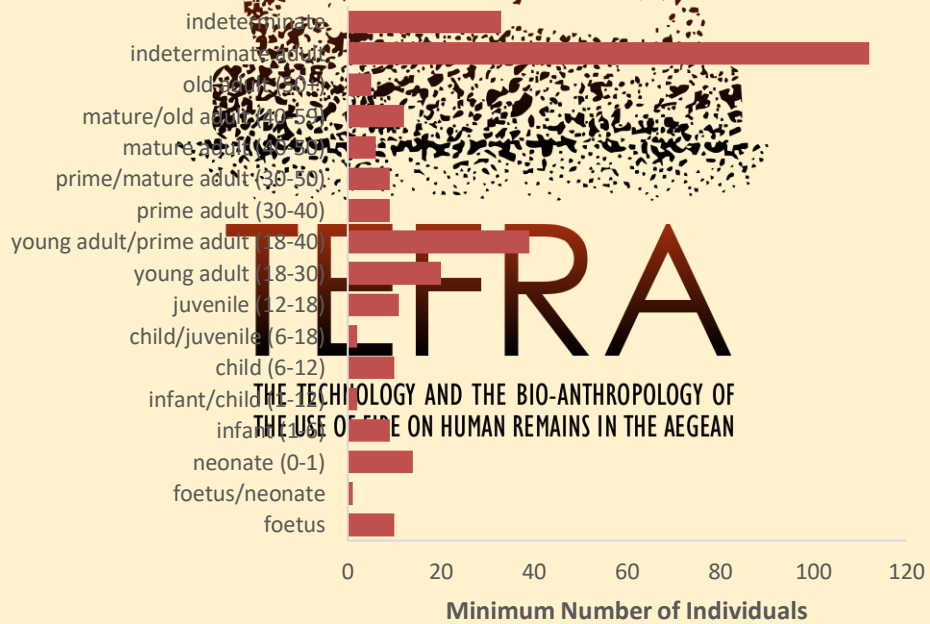
Γράφημα 44. Τύπος των καταγεγραμμένων καύσεων ανά γεωγραφική ενότητα κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

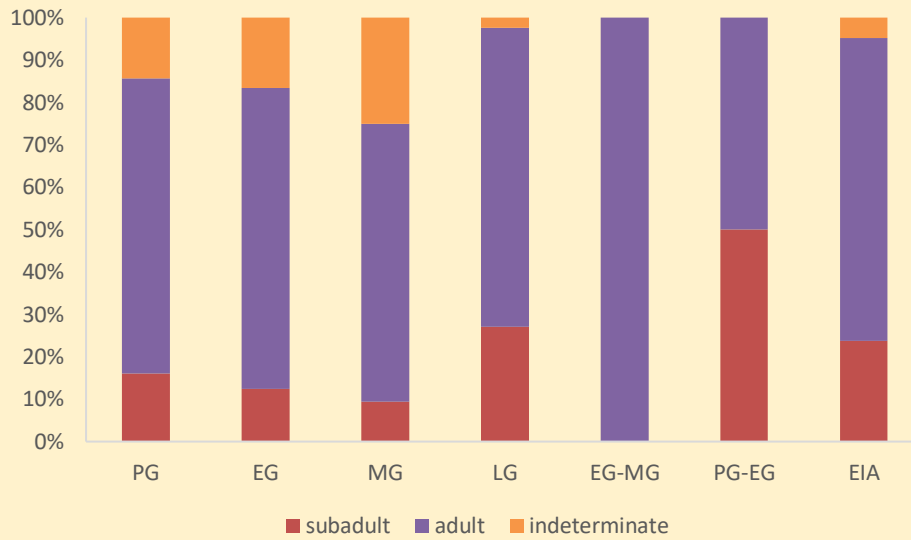
Γράφημα 45. Ο τύπος των τεφροδόχων αγγείων στα καταγεγραμμένα αρχαιολογικά συγκείμενα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

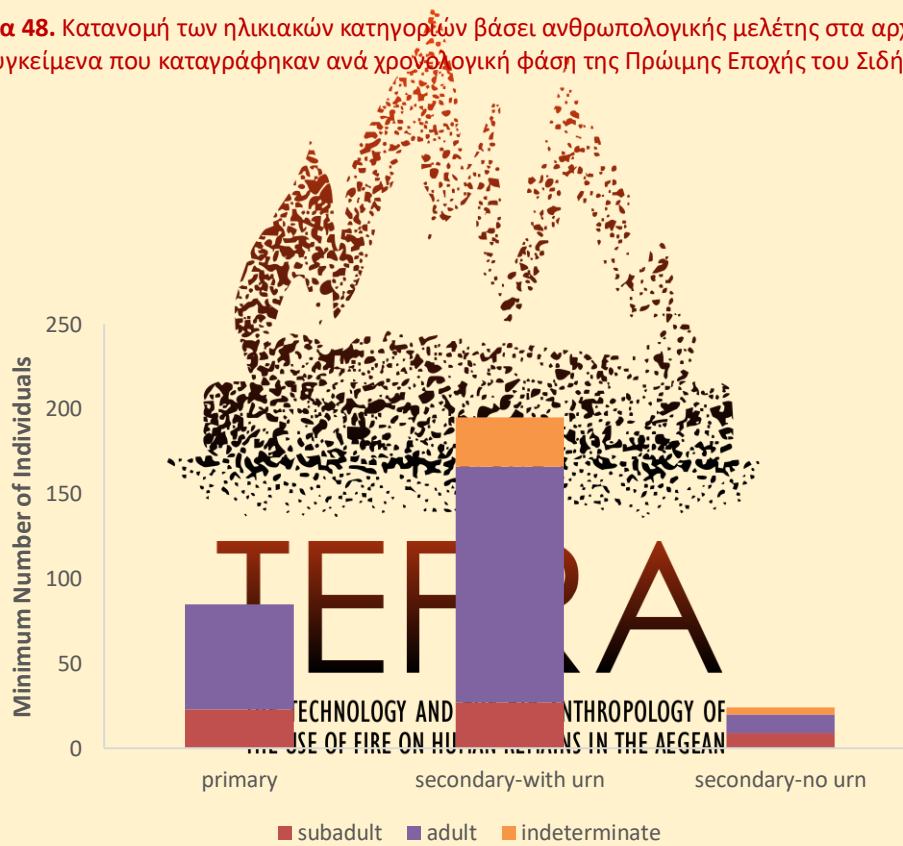
Γράφημα 46. Κατηγορίες αντικειμένων που εντοπίστηκαν εντός των αρχαιολογικών συγκείμενων σε συσχέτιση με τα καμένα οστά κατά την Πρωίμη Εποχή του Σιδήρου.

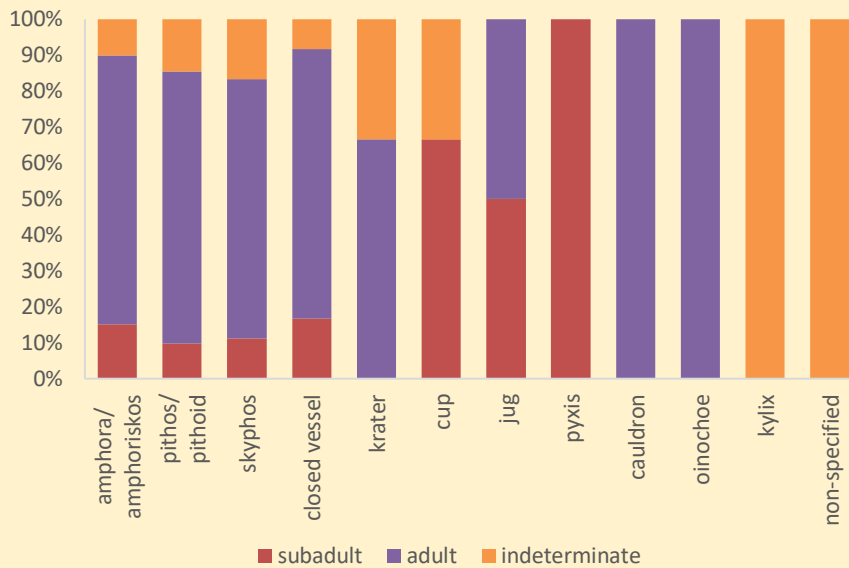
Γράφημα 47. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών στα αρχαιολογικά συγκείμενα της Πρωίμης Εποχής του Σιδήρου.

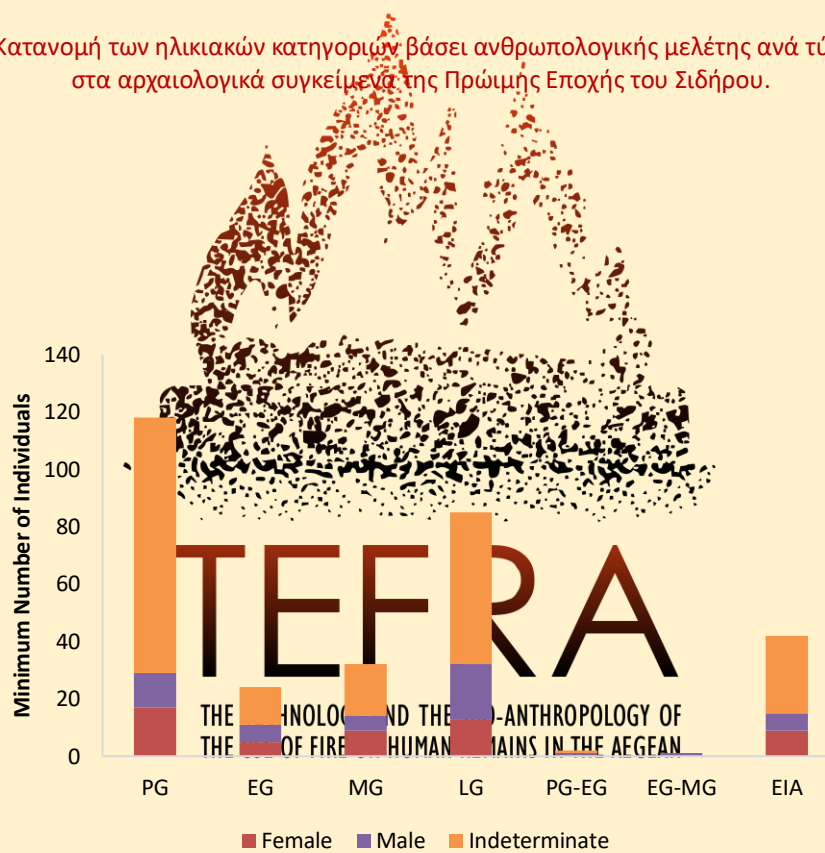
Γράφημα 48. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης στα αρχαιολογικά συγκείμενα που καταγράφηκαν ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

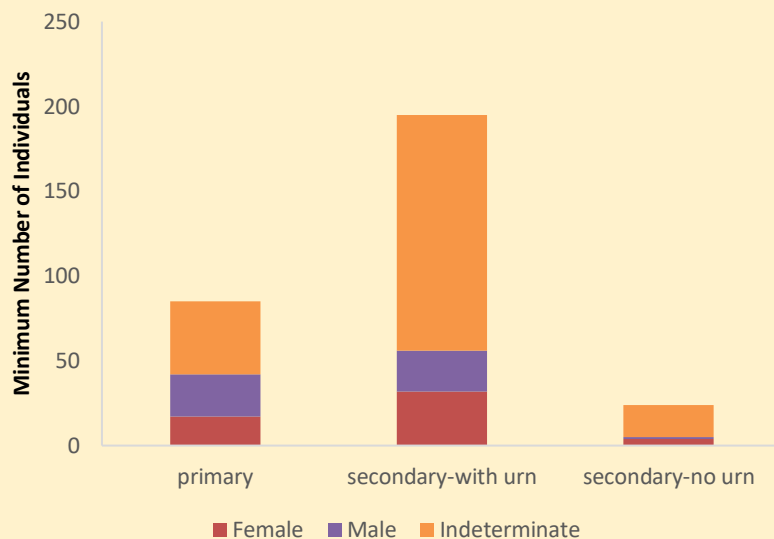
Γράφημα 49. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης στα αρχαιολογικά συγκείμενα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

Γράφημα 50. Κατανομή των ηλικιακών κατηγοριών βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο τεφροδόχου στα αρχαιολογικά συκείμενα της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

Γράφημα 51. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά χρονολογική φάση της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου.

Γράφημα 52. Προσδιορισμός του βιολογικού φύλου βάσει ανθρωπολογικής μελέτης ανά τύπο καύσης στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου.

TEFRA

THE TECHNOLOGY AND THE BIO-ANTHROPOLOGY OF
THE USE OF FIRE ON HUMAN REMAINS IN THE AEGEAN